

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2020. június • XXXI. évfolyam 6. (355.) szám

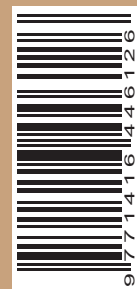
Ára: 330 Ft

Sipos Loránd grafikája

TRIANON 1920

- Trianon és hatása számos aspektusból
- Tanulni, gyógyítani, szeretni – interjú dr. Márkus Máriával
- Járványok tegnap és ma: a tuberkulózis
- Megemlékezés Ádám Antalról és Ranódy Lászlóról

Tartalom

- A magyar főnemesség szerepe a Trianon utáni Erdélyben (*Kálmán Attila tanulmányja*) 3
- A trianoni béke és a bajai utcanevek (*Sarlós István forrásközlése*)..... 6
- Trianon és a magyarországi németek (*Mayer János írása, 1. rész*)..... 8
- Személyes Trianonok: A „fájó Trianonról” (*Péter Árpád megemlékezése*)..... 11
- Személyes Trianonok: Ezer kilométer (Fajkus Attila elmélkedése)..... 13
- Személyes Trianonok: Nem szabad félni (*Juhász Gábor írása*) 14
- Személyes Trianonok: Megfogya bár, de törve nem...(*Ölveczky Tamás írása*)..... 15
- In memoriam Ádám Antal 1930-2020 (BH-összeállítás)..... 16
- „Egy élet is kevés mindent megtanulni...” (*Zalavári László interjúja dr. Márkus Máriával*) 18
- Járványok és pusztulások az európai történelemben – 3. rész: Az alatto-mos sorvasztó, a tuberkulózis (*Masa György írása*)..... 20
- Megkésett főhajtás egy kiváló filmrendező előtt (*Hamar Péter megemlékezése*) 22
- Hedonizmus – meséljenek helyettem a receptek! (*Szűnder Dezső írása*)..... 24

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János
Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László
Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:
Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya,
Sarlós István, Sipos Loránd, Szűnder Dezső,
Zalavári László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számmlaszám: 11732033 20030119
Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.
E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

ELŐFIZETÉS: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Felelős vezető: Csuvár Zoltán
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

Honlapunk: www.bajaihonpolgar.hu

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stilisztikai javításának jogát fenntartja!

A bennünk élő Trianonok

Mayer János

■ Mondhatnánk: ami egy évszázada történt, már elmúlt, ideje túllépni rajta. Csak ha szerzünk egy maradandó sérülést, az olyankor is tud fájni, ha nem akarunk tudomást venni róla, és legszívesebben elfelejténénk, miként alakult ki. A történelem kerekét nem forgathatjuk vissza, ilyen értelemben felesleges bármilyen, Trianonhoz kötődő diskurzus. Ám hogy mai világunkra és az előttünk járó generációkéra milyen hatással volt az éppen száz évvel ezelőtt aláírt békediktátum, arról nagyon sokat lehetne beszélni, és szinte mindenkinek van hozzá saját története.

Amikor 1920 után kisiskolás nagyapám hazavitte új, szerb tankönyvét, az első világháborúból súlyos sebesülten hazatérő dédapám dühében szétépte azt. Pedig hát – sokan mondanák így – „nem is volt magyar”, hiszen svábként szülőfaluja elcsatolásával csupán egyik kisebbségi helyzetből került a másikba. (Az sem sokon múlt, hogy Baja nem lett az új délszláv állam része; ha a győztes nagyhatalmak nem mérséklék valamelyest a szerbek mohóságát, városunk megszállása nem csak 1921-ig tartott volna.) 21 évvel később mégis ünnepelte a Bácska tiszavirág-életű visszatérését az anyaországhoz, ami aztán nagyon sokba került neki és a délvidéki magyaroknak.

Olyan korban nőttem fel, amikor nem volt ildomos arról beszélni, hogy magyarok élnek a határokon túl is, kapcsolatot tartani velük meg gyanús és csaknem lehetetlen is volt. Így lettek aztán sokak száján a délvidéki magyarok „jugók”, az erdélyiek „románok”, a felvidékiek meg „cseszkók”, a kárpátaljaikról pedig sokáig tán nem is tudtuk, hogy a világon vannak. A Kádár-korszak Trianont és a kisebbségi problémákat az asztal alá söprő „nemzetpolitikájának” hatásait máig érezhetjük ostoba előítéletek, tudatlanság és közöny formájában. (S hogy ebből máig lehet politikai tőkét kovácsolni, mindannyiunk szégyene.) Aztán az ember mégiscsak szembesült olyan élményekkel, amelyek – ha nyitott szemmel jártunk a világban – árnyalták a „testvéri internacionalizmus” jegyében festett képet.

„Csak nem fogok már a jugó csajnak szurkolni, ha van magyar is!” – mondta az érintett számára is jól hallható módon életem első nemzetközi pingpongversenyén egy nagyhangú néző. A kivételes szépségű, a zombori klub színeiben szereplő „ju-

gó” lánynak – akivel a verseny szünetében sokat beszélgettünk magyarul, minthogy ugyanolyan bácskai magyar volt, mint bármelyikünk – igen rosszul eshetett ez a célzott beszólás, de talán segítette abban (a szurkolásunkkal együtt), hogy végül legyőzze a verseny egyik esélyesének számító, de őt kissé lekezelő hazai versenytársát. Hogy aztán a szépséges *Pölhe Kornéliát* utóbb hová sodorta sorsa, nem tudom, de nekem az egyik első élményem volt a határtalan „nemzeti összetartozás” kapcsán.

Nagyjából ugyanebben az időben ecsetelte a *Népszabadság* sportrovatának szerzője, hogy ők bizony továbbra is a „Vaszilij Rac” formában használják az ismert futballista nevét, mert bár tudják, hogy a kárpátaljai Fancsikáról származik, és *Rácz Lászlónak* hívják, de ő – úgy mond – „szovjet labdarúgó”, tehát akkor is így kell írni, ha még az oroszok is Lacinak szólítják. Szintén ez idő tájt mesélt apám arról, hogy az egyik budapesti pályaudvaron beszélt egy erdélyi asszonnyal, akitől azt hallotta, hogy a legkeményebb télben fűteni sem tudtak, alig volt mit enniük, és szomjazták a magyar irodalmat, mert ahhoz bizony nem nagyon lehet hozzájutni, de nincs is miből erre költeniük. (Persze, a Szabad Európán lehetett valamit hallani a Ceaușescu-diktatúra rémtetteiről, de mennyire más volt ezt egy érintett szájából hallani!)

Ezen élményeket még sok másik követte, így egyetemista koromra eljutottam oda, hogy erdélyi, kárpátaljai, dél- és felvidéki hallgatótársaimtól nem kellett megkérdezni, honnan tudnak ilyen jól magyarul. (Ez az a kérdés, amellyel tört lehet döfni a kisebbségi magyarok szívébe.)

Mostani lapszámunkban Trianonra emlékezünk. Írásaink egy része tárgyilagosan, tudós szemmel mutatja be Trianon egy-egy aspektusát, másokban szerzőink saját „Trianon-élményeiket” mesélik el. Egyes pszichológiai iskolák szerint traumáinktól úgy lehet megszabadulni, ha kibeszéljük őket. A szándékunk tehát nem valamiféle ködös revízió, nem is gyűlöletkeltés, hanem mindenekelőtt a társadalmi öngyógyítás.

Abban pedig biztosak lehetünk, hogy Trianon és következményei kapcsán még nagyon sok el nem beszélt történet létezik. Ha ezeket (is) elmondjuk, talán elfojtott fájdalom is kisebb, június 4. pedig nem az örök gyász, hanem a határokon átívelő nemzeti összetartozás ünnepnapja lesz. ■

A magyar főnemesség szerepe a Trianon utáni Erdélyben

Dr. Kálmán Attila

■ Az 1918-1920 közötti évek változásai, az 1920 után kialakult helyzet kihívások elé állította az erdélyi magyarságot. Maradni vagy Magyarországra költözni, felvenni a román állampolgárságot, vagy kitartani, ameddig lehet? Akik végleg a maradás mellett döntöttek, azoknak a kisebbségi létre kellett berendezkedniük.

Az arisztokráciára, mint a hagyományos politikai elitre, fontos feladat várt az új körülmények között. Sőt, talán még nagyobb szerepe lett a kultúrpartolásban, illetve a kisebbségi gazdaság megszervezésében, támogatásában.

Az 1920-as fordulatot követően a főnemességnek is ugyanazon gondokkal kellett szembenéznük, mint a hétköznapi polgároknak. Választhattak („optálhattak”), hogy Romániában maradnak, és román állampolgárok lesznek, vagy Magyarországra vándorolnak – elveszítve vagyonuk nagy részét. Erdély sajnos nagyon sokat elveszített azon főnemesség közül, akik a politikai elitet alkották. A Magyarországra való kivándorlás mellett döntött *gróf Bethlen István*, aki talán a legsikeresebb erdélyi származású politikusnak számított, *gróf Teleki Pál* ugyancsak Magyarországot választotta (azért el kell ismerni, hogy őt addigi karrierje és élete is Magyarországhoz kötötte), illetve *gróf Bánffy Miklós* is a Magyarországon maradás mellett döntött, bár ő később hazatért. Az optálás főnemesség esetében nem járt a magánházak (kastély, gazdasági épületek) és az ezekhez tartozó területek (park, gazdasági udvar, ipari létesítmények) elvesztésével. Erre példa, hogy 1920 után is megtartotta erdélyi kastélyait Teleki Pál Pribékfalván (jelenleg Máramaros megye); Bethlen István Mezősámsondon (jelenleg Maros megyében, a kastély már nem létezik); báró Bánffy Dániel későbbi mezőgazdasági miniszter pedig Fugadon (jelenleg Fehér megyében).

Sajnos voltak olyanok is, akiknek kényszerből kellett elhagyniuk szülőföldjüket. A világhírű paleontológus, *br. Nopcsa Ferenc*, akinek első világháború alatti tevékenysége (Albániában és Romániában kémkedett) nem tette lehetővé Erdélybe való visszatérését, Budapesten, majd Bécsben élt.

Erdély sokak számára mégis vonzó maradt. Külön érdekesség *gr. Kálnoky Hugó* esete. A Kálnokyak ősrégi székely család, amelynek egyik ága Morvaországba származott el a 18. században (ebből az ágból

származott például *gr. Kálnoky Gusztáv* közös külügyminiszter is). A Székelyföldön maradt ág azonban a 20. század elején kihalt, és a morva ágból Bécsben született Hugó vállalta magára a feladatot, hogy átveszi a Kálnoky-birtokokat, és új életet kezd egy olyan országban, amelyben nem élt soha, és nyelvét sem beszélte. Kálnoky Hugó mégis helyben maradt, bár állandóan ki volt téve a román hatóságok zaklatásának. Nemcsak a Kálnoky-birtokokat próbálta megőrizni, hanem szívvel-lélekkel a székelyek ügyének szolgálatába szegődött. Segítségére mindig számíthattak, így pl. aktív szerepet vállalt a középkori, Szent László-freskósorozattal rendelkező, gelencei templom restaurálásában is.

Mindez a Székelyföldön persze egyszerűbb volt, de azon főnemességnek, akiknek román többségű falvakban voltak kastélyaik, birtokaik, szembe kellett nézniük az egyre erősödő román nacionalizmussal, a falusiak – sok esetben a hatóságok által táplált – ellenszenvével. A falu lakosai és a magyar arisztokrácia közötti konfliktusnak sokszor tragikus következménye lett: kastélyokat támadtak meg és romboltak le (tűz martaléka lett a meggyesfalvi Lázár-kastély, 1927-ben román sofőrje lelőtte a küküllővári kastély tulajdonosát, *gr. Haller Jenőt*).

A magyar politikai vezetőknek néhány évbe telt, amíg sikerült egy egységes magyar politikai képviselői szervezet létrehozniuk. Az *Országos Magyar Párt* 1922-ben jött létre, és 1938-as megszűnéséig a főnemesség kivette részét a vezetéséből. Ezzel a párt kiérdemelte mindazok rosszállását, akik túlzottan tartották a nemesség arányát. A párt vezetői kivétel nélkül az erdélyi nemesség képviselői voltak 1922 és 1938 között. Első elnöke *br. Jósika Sámuel*, majd 1923-1926 között *Ugron István*, utána egészen 1938-ig *gr. Bethlen György*. 1926 és 1938 között a párt színeiben több főnemes bekerült Románia parlamentjébe, mégpedig *Bethlen György gróf*, *Jósika János báró*, *ifj. Szentkereszthy Béla báró*, *Teleki Arctur gróf*, *Toldalagi Mihály gróf*. Az 1938-ban, *II. Károly* király által bevezetett diktatórikus rendszer megszüntette a többpártrendszert. Az újonnan létrejött egységes párt, a *Nemzeti Újjászületési Front* keretein belül létrehozták a *Magyar Népközösséget*, amelynek elnöki pozícióját *gr. Bánffy Miklós* foglalta el 1940-ig.

A korszakban a gazdasági, kulturális, egyházi szervezetekben továbbra is a fő-

nemesek töltötték be a vezető szerepet. Az 1869-ben alapított *Erdélyi Gazdasági Egylet* élén a korszakban majdnem kivétel nélkül főnemesség álltak (*br. Jósika Gábor* 1916-1931, *gr. Bethlen Béla* 1931-36 között), az *Erdélyi Kárpát Egyesület* újjászervezésében vállalt szerepet, és lett elnöke 1930-1933 között *gr. Logothetti Orest*. Az *Erdélyi Múzeum Egyesület* elnökei a korszakban kivétel nélkül arisztokraták voltak (*Ugron István* 1921-1925, *gr. Wass Béla* 1925-1936, *br. Jósika János* 1940-1946).

A főnemesség talán megtartották vezető szerepüket a kisebbségi magyar politikában, gazdasági hatalmukat azonban az 1921-es földreform összeroppantotta. A földreform nemcsak a magyar nemesség, hanem az erdélyi magyarság számára általában is gazdasági tévesztést jelentett. A román király, *I. Ferdinánd* által már 1917-ben megígért földreformnak a gyakorlatba ültetéséről van szó. A reform érintette az egyházakat, a székely közbirtokosságokat és magánszemélyeket is. A törvény szerint kisajátították a 200

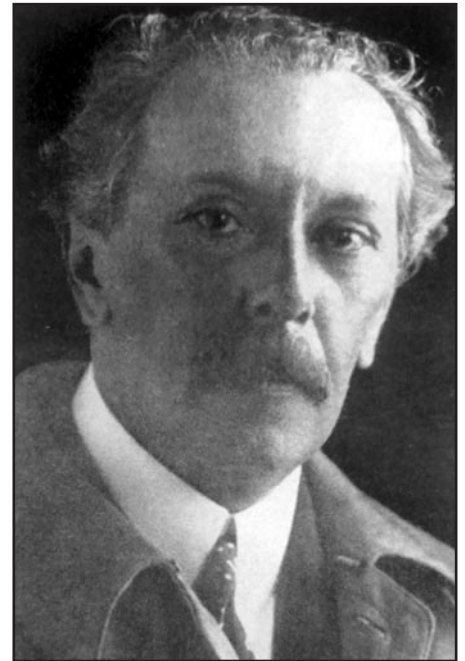
Gróf Teleki Domokos és felesége, gróf Teleki Edina. Forrás: Marosi Ildikó: Örökbe hagyott beszélgetés gróf Teleki Mihállyal, *Argumentum-Pallas Akadémia*, 2004, Csikszereada

kataszteri hold feletti birtokokat, illetve csak egyben, egy helységben lehetett ezt megtartani, persze a Dâmbovița-parti politika lehetőséget nyújtott kivételekre. Akár 500 kataszteri holdat is meg lehetett tartani, ha nem volt igény kisajátítandó földre, vagy ha a területet mintagazdasággá lehetett nyilvánítani, persze, ha a megyei gazdasági bizottságok is beleegyeztek. Ahhoz azonban, hogy egy birtokot mintagazdasággá nyilvánítsanak, megfelelő kapcsolatokra volt szükség a megyei és bukaresti hatóságoknál. A mintagazdasággá való nyilvánítás folyamatát a geryeszegi (Maros megye) birtok tulajdonosa, gr. Teleki Mihály mondja el egy, az 1980-as években készült interjúban: *„Egy dolog segített valamennyire. Hogy ez a kisajátítás is korrupció jegyében zajlott...Pénzzel el lehetett intézni, hogy a magyar birtokokból valamit mégiscsak meghagytak. Igaz, hogy ez költséges volt, mert három kisajátítási fórumot kellett megvesztegetni. Tehát mindenki keresett rajta, a minisztériumtól a földmérőig, csak az erdélyi magyarságra sújtott le olyan végzetesen a reform, hogy azt nem tudta többé kiheverni.”*

A birtokok között voltak olyanok, amelyek tulajdonosaik tehetségének köszönhetően a reform ellenére is jól működtek. Talán az egyik legsikeresebb a zabolai Mikes-birtok volt, amely 1918 előtt is főleg fakitermeléssel foglalkozott, és sikeresen tovább működött. A mintagazdaság annyira jól működött, hogy magyarországi és regáti (Kárpátokon túli Románia) ügyfelekkel rendelkezett, és még állami megrendeléseket is le tudott bonyolítani.

Sajnos voltak azonban olyanok, akiket a földreform a csőd szélére sodort. A küllővári (Fehér megye) Hallerek ki is költöztek egy időre kastélyukból, mert nem tudták fenntartani. Nagyon sokan kénytelenek voltak eladni a birtokukat (pl. a Mezőségen), sok esetben ezek a birtokok, kastélyok erdélyi vagy bukaresti románok tulajdonába kerültek (pl. a miklósvári Kálnoky-kastély; a nagydebreki Mikes-kastély; az alsófarkadi Nopcsa-kastély; a kendilónai Teleki-kastély; a sárpataki Teleki-kastély stb.).

Ugyanakkor hangsúlyozzuk, hogy a hagyományos szerepek megmaradtak, a falu ura továbbra is a falu ura maradt; lehet, hogy megfogyatkozott anyagi eszközökkel, de továbbra is ő volt a templom patrónusa, a falusiak hozzá fordultak segítségért, és ő maradt a legfőbb munkaadó is. A főnemesség továbbra is ellátta iskola-támogató feladatait. A történelmi magyar egyházak tanintézményei továbbra is élvezték a főnemesség anyagi és politikai támogatását. A marosvásárhelyi református kollégium helyzetét elemezve megállapítható, hogy a tárgyalt időszakban az iskola főgondnoka maradt gr. Toldalagi József, az igazgatótanács tagja volt (a mind nagyobb szerepet betöltő városi polgárság, kereskedők, orvosok, ügyvédek mellett) a Helikon-alapító br. Kemény János is. Az iskolát továbbra is adományaikkal (alapítványok létrehozása, bútordarabok, zongorák adományozása) segítették gr. Teleki Károly, br. Bornemisza Elemérné Szilvássy Karola, gr. Bethlen Istvánné, gr. Bánffy Miklós. Az impériumváltás és a földtörvény változást hozott a hétköznapokban,

Gróf Bánffy Miklós. A kép forrása: Siemers Ilona: *Wass-Kor*, Mentor Kiadó, 1999, Marosvásárhely, 27. o.

életvitelben is. Elmaradtak a nagy társadalmi események, bálók, jótékonyági estélyek, teadélutánok, illetve szerényebb, kisebb rendezvények váltották fel ezeket. Az utolsó díszmagyaros esküvőként szokták emlegetni br. Blomberg Carla és br. Bánffy Dénes 1929-ben lezajlott egybekelését. Ami a díszmagyar viselését illeti, természetesen később is volt díszmagyaros esküvő, de ezek már intimebb eseménynek számítottak, amelyek a városi palotákba, vidéki kastélyokba szorultak.

Ugron Istvánné br. Bánffy Mária így vallott az 1920 utáni periódusról: „(...) a

nagypapák nem tudtak románul, ha románul kellett beszélni, akkor ott volt az intéző. Nekünk már kötelező volt tanulni a nyelvet az iskolában, még magyar időben is, de soha nem tanultam meg tisztességesen. Nem dőzsöltünk, minden erdélyi család körülbelül így élt, nehezen, de tisztességesen.”

Az erdélyi kultúra élvonalá-

Az utolsó díszmagyaros esküvő (Siemers Ilona, *Wass-Kor*, Mentor Kiadó, 1999, Marosvásárhely, 146. o.)

ban néhány olyan főurat kell kiemelni, akiknek a tevékenysége, mecénatúrája sok esetben biztosította a kisebbségi kultúra túlélését. A sok név közül talán a legismertebb br. Kemény Jánosé, Marosvécs (Maros megye) kastélyának uráé. Az egyesült államokbeli Pittsburgh városában született báró egyéves volt, amikor amerikai édesanyjával Erdélybe érkezett. 1923-ban átvette birtokainak irányítását, majd 1926-ban megalapította az *Erdélyi Helikont*. Minden évben marosvécsi otthonába hívta Erdély íróit, költőit, akik egyfajta „írói parlamentet” képeztek. Ezeket a találkozókat 1939-ig minden évben megszervezték. (A háború alatt mindössze egyszer, 1942-ben, de ezt már Kolozsváron tartották.) A találkozók elmaradhatatlan résztvevői voltak többek között *Kós Károly*, *gr. Bánffy Miklós*, *Dsida Jenő*, *Berde Mária*. A két világháború közötti arisztokrata írók közül ki kell emelnünk *gr. Wass Albertet*, akinek első regénye, a *Farkasverem* 1935-ben jelent meg, néhány alkalommal az Erdélyi Helikon találkozóiira is meghívást kapott. A korszakban több arisztokrata fogott tolat, hódolt az írásnak vagy éppen támogatta művészeteket, és fogott maga is ecsetet: *br. Blomberg Carla*, *gr. Teleki Géza*, *gr. Teleki Ralph* és testvére, *gr. Teleki Izabella*.

Az erdélyi kulturális élet egyik kiemelkedő, mára sajnos elfeledett alakja volt *gr. Teleki Domokos*. A Maros megyei Gernyeszeg kastélyának birtokosa 1919 után tért rá a népnevelés rögös útjára. Teleki Domokos gernyeszegi kastélyában az akkori Erdély egyik legértékesebb magángyűjteménye található, amelyet főleg őskori és ókori tárgyakkal gazdagított. Ezek Erdély különböző helyein folytatott ásatásokból származnak, amelyeket amatőr archeológusként folytatott. 1918 előtt ő volt az egyik legfontosabb keletiszőnyeg-gyűjtemény tulajdonosa az akkori Magyarországon. A két világháború között átvette a marosvásárhelyi *Teleki Téka* igazgatótanácsának vezetését, és így a téka megmentőjének is tekinthetjük. Az 1930-as években népnevelési szándékkal sok ismeretterjesztő, illetve szakmai előadást tartott szerte Erdélyben és Magyarországon, különböző témákról. 1927-ben a *Kemény Zsigmond Társaságnak* tartott előadást a török szőnyegekről a marosvásárhelyi református kollégium dísztermében. 1934-ben az Erdélyi Múzeum vándorgyűlésén, Brassóban újra a török szőnyegekről értekezik, 1933-ban *Legjobb barátaink* címmel tart előadást Kolozsváron az Unitárius Kollégiumban, a Romániai Magyar Nők Központi Titkársága szervezésében. 1934-ben előadást tartott a Marosvásárhelyi Református Nőszövetség

rendezésében. *Az őn az iparművészetben* címmel, ahol gazdag családi gyűjteményéből hozott műtárgyakat. Mint ha előrevetítette volna a jelenlegi helyzetet, amikor a kastély ura fogadja a látogatókat, személyesen vezette körbe látogatóit számtalan alkalommal a gernyeszegi kastélyban és a templomban. Ugyanakkor 1937-ben az ő segítségével szervezték meg a marosvásárhelyi Református Kollégium múzeumát.

Gróf Bánffy Miklós emblemikus alakja volt a két világháború közötti erdélyi közéletnek. 1918 után Bánffy Magyarországon maradt, ahol 1921-22 között külügyministeri funkciót töltött be. Édesapja 1925-ben bekövetkezett halála után egy évvel tért haza, átvette bonchidai birtokát. I. Ferdinánd román király kezébe letette a hűségesküt, és megígérte, hogy tíz évig nem foglalkozik politikával. Ígéretét betartotta, viszont annál aktívabban vett részt a magyar kultúrelésben. Jelen volt az Erdélyi Helikon találkozóiin, szerkesztője az Erdélyi Helikon című folyóiratnak, több, az *Erdélyi Szépművészeti Céh* által kiadott könyvet illusztrál, 1934-ben a szege-di szabadtéri játékokon megrendezte *Az ember tragédiáját*, 1935 és 1940 között jelent meg leghíresebb műve, az *Erdélyi trilógia* (*Megszámláltattál... És hijjával találtattál... Darabokra szaggattatol*).

Az erdélyi arisztokrácia kapcsolatai nem szűntek meg Magyarországgal 1920 után sem. Bár a határátkelés, az anyagi nehézségek megnehezítették a kapcsolattartást, főleg az 1920-as években mégis sok erdélyi főnemes nevével találkozunk különböző budapesti társasági eseményeken. Bálókra, táncestélyekre, családi összejövetelekre, színházi előadásokra, jótékonyági eseményekre utaztak Budapestre. Persze kevesen tudták megengedni maguknak azt, hogy lakást béreljenek, vagy éppen saját lakással rendelkezzenek a magyar fővárosban, de ott voltak a rokonok, barátok, akiknél egy időre meg lehetett szállni. Legtöbbször a Haller, a Teleki, a Mikes család tagjainak nevével találkozunk ezeken az eseményeken az elmaradhatatlan Bánffy Miklóssé mellett.

Báró Kemény János és felesége, Augusta Patton. Forrás: Csinta Samu: *Arisztokraták honfoglalása. Erdély Újranemesítői II.*, Heti Válasz Kiadó, 2016, Budapest, 42.o.

Közülük is kiemelkedett Teleki Domokos és családja, akik a miniszterelnök, a kormányzó estélyein vesznek részt, ott találjuk őket külföldi hivatalos személyek fogadásán; Mikes Árminek, akik *Zilahy Lajossal* ápolnak barátságot, és akit zabolai birtokukra is meghívtak, és 1924-ben ott találjuk őket *Zilahy Süt a nap* című darabjának bemutatóján is. A gazdasági világválság következtében az 1930-as években egyre kevesebben tudják megengedni maguknak, hogy a budapesti társasági életben részt vehessenek.

A főnemesség szerepe Erdély Trianon utáni történetében vitathatatlan. Az erdélyi magyarság politikai, kulturális, gazdasági túlélése ebben az időszakban természetesen nem kizárólag a főnemesség érdeme volt, de annak szerepvállalása és áldozatkészsége jelentős szerepet játszott benne. (A szerző a marosvásárhelyi *Bolyai Farkas Elméleti Líceum* történész-tanára) ■

A Bajai Honpolgár

friss számai városunkban jelenleg az alábbi helyeken vásárolhatók meg

Ady Endre Városi Könyvtár,
Munkácsy Mihály utca 9.
CBA Belvárosi ABC,
Eötvös utca 1.
Cserba Optika,
Batthyány Lajos utca 18.
Líra Könyvesbolt,
Déri Frigyes sétány 5.
Tourinform Iroda,
Baja Marketing Kft,
Szentháromság tér 11.
Gazdabolt
(Baja, piaccsarnok)

A trianoni béke és a bajai utcanevek

Sarlós István

■ Az elveszített első világháború, a Tanácsköztársaság, majd az idegen – elsősorban román – megszállás után a magyar társadalmat és politikai vezetést sokként érte a tervezett békeszerződés. A párizsi békekonferencián Apponyi Albert beszéde, valamint a magyar küldöttség által felvonultatott érvek és bizonyítékok sem változtatták meg lényegében a győztes nagyhatalmak vezető politikusainak véleményét, így az országot sújtó területi csonkítások, gazdasági és katonai korlátozások szinte változatlan formában kerültek be a békeszerződés szövegébe. A békediktátumot végül 2020. június 4-én a versailles-i Nagy Trianon palotában írta alá Benárd Ágoston népjóléti és munkaügyi miniszter és Drasche-Lázár Alfréd államtitkár, rendkívüli követ. A békeszerződés aláírásának politikai kényszerpályáját minden vezető magyar politikus belátta, de senki sem merte vállalni a tényleges aláíró szerepét, így két viszonylag ismeretlen vezető jelöltek ki erre a feladatra. Az igazságtalan, a nemzet számára elfogadhatatlan békeszerződést az 1921. évi XXXIII. törvénycikként iktatták be Magyarország törvényei közé, és július 31-én lépett hatályba. A törvényté válásnak az ország számára több fontos következménye is volt, a gazdasági blokádnak feloldása mellett a megszállt déli területekről a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság csapatai kivonultak. A békeszerződés a korabeli magyar politikusok számára felfogadhatatlan volt, megjelentek a békeszerződés felülvizsgálatát célzó jobboldali politikai irányzatok. Az irredenta és nacionalista nézetek a második világháborúig folyamatos táptalajt biztosítottak a revíziós elképzeléseknek. Az igazságtalan trianoni békeszerződés okozta veszteségeket társadalmi szinten is életben/émlékezetben tartotta a mindenkorai politikai vezetés, így gyorsan elkezdődtek a Trianon-megemlékezések. A vidéki városok számára a fővárosi megemlékezések jelentették a mintát, nagyjából az ott látott példákat próbálták követni. 1927. június 14-én a fővárosi közgyűlés negyedéves ülésén tartott megemlékezést a trianoni békéről, egyben az elcsatolt országrészekre emlékező közterületi névadási mozgalmat hirdetett, amelyet 1927 nyarán az ország összes törvényhatósága átvett.

„I. 12.337/1927. kig. [közigazgatási]

Tárgyaltatott az alispán előterjesztése, a Trianoni békeszerződés megkötésének évfordulójáról való megemlékezés.

Sáfár Béla:

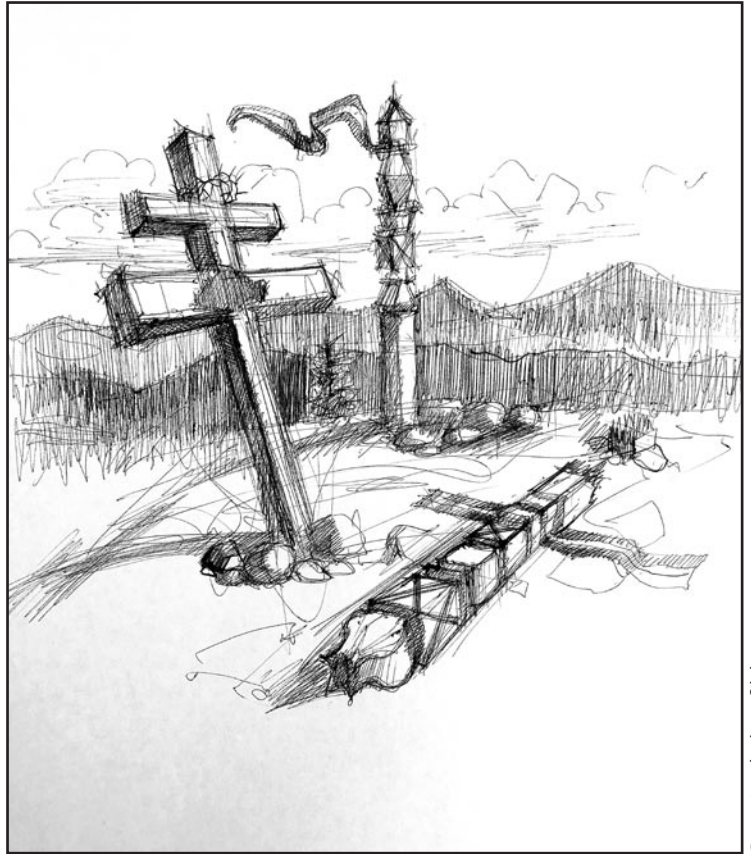
Méltóságos Főispán Úr!

Tekintetes Törvényhatóság!

A vérvivatar elcsendesedett, a pokoli tüzek elhamvadtak, a világháború orkánja elűnt. A tankok megszűntek dübörögni, az ágyúk bőmbölege elhalt, a pergő tüzek ellanyhultak, a gépfegyverek kattogása elhallgatott; de annál nagyobb lett a zűrzavar és a bizonytalanság, azután néma hangtalanságban fegyverdörrenések, melyek kioltották a nagy magyar államférfi nemes életét, hogy ezután ránk szakadjon a Károlyi Mihályok és Kun Bélák által fundamentumában aláásott alkotmányos történelmi Magyarország épülete!

Ezután rohanva nyargaltak az események. A diadalmas seregeink által vert ellenségeink kardcsapás nélkül győzőkké lettek, s hazánkat sokszorosan kirabolták. Nem volt elég a rablás, a megszállás; az 1920. június 4-én a nyugati művelt népek nagyobb dicsőségére az u.n. Wilsoni elvek alapján az éh hollónak a konkra leső ebeknek szabdalták oda ezer esztendősz hazánk szent testének leszakított darabjait, s elvették országunk kétharmad-részét! Trianon a te sötét gyászodnak szentelünk itt is, e törvényhatóság kebelében fájdalmas emlék ünnepet! Gyászünnepet szentelünk ebben a teremben, amely maga is egy nagy darab magyar történelem. Itt sok, bölcs, hazafias tűztől égő beszéd hangzott el a magyar gyászt, a magyar bánatot is elsírták itt már sokan, nálamnál avatottabb ajkakkal. Szólok én is, bár gyarló szavaim elég erősek volnának a Hazánk iránti szeretet tüzeinek felgyújtására, a mély gyász felkeltésére!

Gyászünnepet ülő magyar testvéreim! Míg lelkemet Trianon gyászán fájdalom tölti el, mély megdöbbenéssel nézem a közelmúlt keserves tanulságain nem okult, széthúzó,

Sipos Loránd grafikája

gyűlölködő, gáncsot vető magyar társadalmi életet; amelyben oly kevés a hazát igazán szerető szív.

Nekünk magyaroknak vallásos, Istenfélő hazaszeretetre van szükségünk, amely áldozatos, szolgálatkészsé tegyen bennünket hazánk iránt! Hol vannak a hazafíui erények? Idegen szokásoknak hódolunk, idegen szellem irányítja gondolkodásunkat, méltatlanság erkölcsünket. Megbecsüljük-e őseink nyelvét? A mi nyelvünk-e a Csokonai és Vörösmarty, a Kölcsey, a Tompa, Petőfi, Arany és a Jókai nyelve? Őseink nyelvében ott volt az igazság bátor szava, a buzgó imádság áhitata és a tiszta erkölcs románca. Nem látjuk-e a sajtótermékekben naponként meggyalázni őseink nyelvét? A tülekedő magyarok ajkán hányszor válik ennek a nyelvnek beszéde, a legszentebb eszményeinkből gúnyt űző beszéddé?

Ez az Istenfélő hazaszeretet erős a nemzeti öntudatban; az ettől áthatott szívek érzik, hogy bennünk és körülöttünk mindennek magyarnak kell lenni! Az érzés, a gondolat, a levegő mely éltet, a lehelet, amely ajkunkat elhagyja, magyar. Ez a hazaszeretet fajtánk megbecsülése, becsületes munka, amellyel jól műveljük a haza földjét, fejlesztjük a magyar ipart és kereskedelmet, elvégezzük irodánkban kötelességeinket erőnkön felül és szolgáljuk a nemzeti dicsőséget!

Ez az Istenfélő hazaszeretet testvériség, mert csak ez által lehet a nemzet naggyá! Mindnyájan tudjuk, hogy ez a haza nemcsak egyeseké, hanem mindnyájunké. Az ősök hosszú sorára visszatekintő fő és köznemesi, a becsületes munkában emberöltőkön verejtékezett földműves, iparos, kereskedő, tisztviselő és munkásé, éppen úgy, mint a századokkal vagy évtizedekkel ezelőtt bevándorolt ősökre tekintő, gyakran idegen nevet viselő, de lángoló honszerelmükkel sok, nagy történelmi név viselőit megszegyenítőké! Ennek a hazának >> miénk történelme, reménye, miénk dicsősége, szégyene, gyásza; közös az áldás, amit ad, közös az áldozat, amit tőlünk kíván.<<

A nemzetközösség átkával megverteket nem érdeklí a haza történelme, nem biztatja jobb jövődjének mélyítő sugarait, nem fájlalják szégyenét, nem siratják gyászát! Az áldást, amit ad, elveszik, de érte áldozatot hozni vonakodnak. A Budapesti Hírlap május 25-iki számában olvastuk, hogy Mitilinu román külügyminiszter a kisantantnak Csonka-Magyarországhoz való közeledése főfeltételül azt állapította meg, hogy mi magyarok minden kétséget kizáró módon ismerjük el a trianoni béke által teremtett állapotokat és mondjunk le a revans és revisió minden gondolatáról.

Hát lehet jéghideg magyar szív? Lehet közönyös magyar lélek, amelyik bele tudna törődni szent hazánk megcsonkításába? Testvéreink, magyar véreink tőlünk való elszakításába? Hiszen maga az a békeokmányok csúfolt, ránk parancsolt trianoni írás is magában hordja a revisió lehetőségét. Hogyan nyugodhatnánk hát bele mi, magyarok? De ha mégis mi elég közönyösek, könnyelműek és elvetemültek volnánk, és belenyugodnánk, a keleten és nyugaton, északon és délen, a Kárpátok bércein és szorosain eltemetett öreg népfölkelők és ifjú katonák, a Piavé hullámsírjába, az olasz halálhegyek magas tetőire és mély völgyeibe, Szerbia vérázta-tott földjébe, orosz halálmezőkön, belga és francia földön eltemetkezett magyar hősök vadoló szelleme, kísértő lelke zúgó viharban nyugtalanítaná éjszakai álmunkat, sötét felhőkkel borítaná el nappalainkat és a felhők mennydörgéseiben kiáltaná nekünk: nem-nem, soha! De itt vannak, itt járnak életutunkon a figyelmeztető jelzések, megdicsőült magyar hősök könnyeket hullató özvegyei és árvái, csonka magyar hősök kopogó mankói, özvegyek könnyei, árvák sírásai, csonka hősök mankókopogása mind arra figyelmeztet minket: Trianon, parancsolatodba bele nem nyugszunk, nem-nem soha!

Én pedig kérlek titeket, gyászt ünneplő magyar testvéreim, figyeljete az élet feje-

delmének, a Krisztusnak tanításaira: »Ne féljete azoktól, akik a testet ölik meg, a lelket nem ölhetik meg.« Amen!

Kégl János dr. a következő határozati javaslatot terjeszti elő:

Határozza el Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegye Törvényhatósági Bizottsága, hogy a vármegye városait és községeit felhívja, hogy a városaik és községeik új elnevezésénél azokat a megszállott országrészek vármegyéinek, városainak, községeinek, hegyeinek és folyóinak ősi magyar nevével jelöljék meg.

A megszálló államok ezeket a nekünk szent neveket nem csak előttünk idegen, bennünk örök fájó érzéseket keltő nevekkal cserélték fel, hanem célzatosan ki akarják irtani még a lakosság emlékezetéből is. Minden keserű viszontagságon keresztül is él bennünk rendületlenül a szilárd meggyőződés, hogy ezek a történelmi jogon egy évezreden át Magyarországhoz tartozó országrészek, amelyek a török hódoltság ideje alatt nemzeti és állami létünknek egyedüli menedéke, de egyszersmind életet és erről adó igazi otthona voltak, ismét magyar fenntarthatóság alá jutnak és vármegyéik, városaik, községeik hegyeik és folyóik régi jogszerű magyar nevüket úgy itthon, mint a nemzetközi forgalomban vissza fogják kapni. De e nekünk örök emlékezetes neveknél, melyekhez hazánk történetének annyi dicsőséges és annyi fájdalmas eseménye fűződik, addig is fenn kell a köztudatban maradni, és meg kell a közbeszédben őriztetni.

A határozati javaslatot elfogadjuk, annak értelmében leendő eljárásra a vármegye városait és községeit utasítjuk, és hasonló állásfoglalás végett határozatunkat a társ-törvényhatóságokkal közöljük.

Jegyezte és kiadta: Dr. Erdélyi, főjegyző."

Baján 1903-ban a korszak elvárásának megfelelően rendezték az utcanevek kérdését. A közbeszédben szereplő kettős elnevezéseket megszüntették, egyértelművé tették. Ezután a következő nagyobb utcanevrendezést az 1927-es trianoni emlékezéssel egybekötött indítvány hozta el Baján. A városi tanácshoz csak júliusban érkezett meg Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye felhívása, de a nyári szünet miatt a közgyűlés csak szeptember végén tárgyalta elvi szinten a tervezetet, amelyet utána a mérnöki hivatalnak továbbítottak részletes elemzésre és kidolgozásra. Az 1927-es év a város életében mozgalmasnak mondható. Az új tudózpavilon építése, a nyílt dunai rakodó part kialakítása mellett számos városi építkezés, átalakítás is zajlott, így az elfoglalt mérnöki hivatal a bajai utcanevek megváltoztatásáról szóló részletes indítványát csak 1928-ban vitte a városi tanács ülése

elő, bár ott ellenszavazat nélkül elfogadták. A trianoni békeszerződés következtében csonka Bács-Bodrog vármegye székhelye Baja lett, és az újonnan megépített megyeházával szemben, a Tanítóképző környékén átépülő, kialakuló új városrész utcái kapták meg a békediktátum következtében elcsatolt városok nevét. A Vásár térből lett a Bácska tér, megszületett az Arad utca, a Kassa utca, a Kolozsvár utca, a Pozsony utca, a Szabadka utca, az Újvidék utca, a Zenta utca és a Zombor utca a Belvárosban; Katonavárosban a Bivalymalom utcát átkeresztelték Világos utcára; Homokváros akkori egyik utolsó utcája felvette a Temesvár utca nevet. ■

Online előfizetési lehetőség!

Tisztelt Olvasónk!

Szívesen olvasná vidéken lapunkat, de sokallja a postaköltséget? Külföldön sem szakadna el a Bajai Honpolgártól? Van megoldás!

A 2019-es naptári évtől lehetőséget biztosítunk lapunk online előfizetésére is. A szolgáltatást igénybe vevők webböngészőjük segítségével a világ bármely pontjáról már a megjelenés napján hozzáférhetnek aktuális számunk teljes tartalmához. Ehhez csupán annyi kell, hogy a kedvezményes **5 000 Ft-os** előfizetési díjat befizessék a Bajai Honpolgár Alapítvány számlaszámára (az Alapítvány számlaszáma: **OTP BANK NyRt. Bajai Fiókja 11732033 20030119**), majd a befizetést igazoló csekkszelvény vagy a banki utalást igazoló kivonat másolatát e-mailen juttassák el az **elofizetes@bajaihonpolgar.hu** címre.

A befizetési díj jóváírását követően e-mail címükre elküldjük jelszavukat (ezt később tetszőlegesen megváltoztathatják), és e-mail címük, valamint a jelszó megadását követően honlapunkon (**www.bajaihonpolgar.hu**) keresztül már hozzá is férhetnek minden lapszámhoz.

Honlapunkon jelenleg kísérleti mintaszámot tekinthetnek meg, amelyen tesztelhetik szolgáltatásunkat. Amennyiben hibákat tapasztalnak, kérjük, jelezzék azokat a fent megadott e-mail címen. Kérdéseiket, javaslataikat egyaránt szívesen fogadjuk.

A Bajai Honpolgár szerkesztősége

Trianon és a magyarországi németek

1. rész: Németek régi és új hazában

■ Már-már közhelynek számít, hogy a trianoni békeszerződés a magyar történelem egyik legnagyobb tragédiája volt, hiszen a soknemzetiségű, történelmi „Nagy-Magyarország” végét jelentette. Az 1920 előtti magyar állam keretei között élő kisebbségek (szerbek, horvátok, románok, szlovákok) jelentős része üdvözölte a békediktátum döntését, hiszen jobbára újonnan létrehozott vagy hatalmas területi növekedést elérő saját nemzetállamuk keretei közé került, s „elnyomott” kisebbségi helyzetből az uralkodó népcsoport részévé vált. (Más kérdés, hogy számos, korábbi reményük az új „nemzetállamok” keretei között sem vált valóra.) Az egyik legnagyobb létszámú kisebbség, az egykori ország szinte minden szegletében megtalálható németység sorsa már korántsem volt ilyen egyértelmű; a németység szállásterületeinek egy része Magyarországon maradt, mások viszont valamely utódállamhoz kerültek. Ennek folytán különböző csoportjaik sorsa is eltérően alakult, de végül szinte mindenütt tragédiába torkollott. Írásunk rövid áttekintést nyújt arról, milyen következményeket hozott Trianon a németek számára.

Mayer János

■ 1. A németek Trianon előtt

A Magyar Királyság területén élő németek lélekszáma 1910-ben (a háború előtti utolsó nagyobb népszámlálás idején) 1 903 357 fő volt, amivel az ország lakosságának 10,4%-át alkották. (vö. Friedrich Gottas: *Die Deutschen in Ungarn. In: Die Habsburgermonarchie 1848-1918 3. Wien, 1980. 345. o.*) A magyarországi németység azonban semmilyen tekintetben nem volt egységes etnikai csoport; történetük, kultúrájuk, vallásuk, társadalmi tagozódásuk, (nyelvi és kulturális) asszimilációjuk tekintetében egymástól jól elhatárolható népcsoportokból állt össze, amelyek között sokáig semmiféle nemzeti(ségi) összetartozás-tudat nem létezett, többségüknek a német anyanyelvi anyanyelvi kapcsolata, és politikai értelemben az egységes Németország sem számolt a birodalmi határokon kívül élő „népi németekkel”.

A magyarországi németek legrégebbi csoportjait a középkorban letelepített *erdélyi és szepességi szászok (cipszerek)*, illetve a *szabad királyi városok polgársága* alkotta. A szászok (különösen Erdélyben) – akiknek aránylag tagolt társadalma volt – évszázadokon át őrizték területi különállásukat és kollektív kiváltságokat, erős német öntudattal rendelkeztek, a régió más etnikumaival csak ritkán keveredtek. Ők aránylag fejlett saját oktatási struktúrával rendelkeztek, németországi kapcsolataik is voltak, elitjük gyermekei ott jártak magasabb iskolákba. A magyarokkal való viszonyuk sosem volt problémamentes; 1848-ban inkább a császári oldalra álltak a forradalommal szemben, az 1867 utáni egységes közigazgatási rendszer bevezetésében pedig korábbi kiváltságai elvesztését látták, és sérelemként élték meg, bár a Monarchia más nemzetiségi mozgalmával sem vállaltak közösséget. A városi

polgárság jelentős része viszont a 19. század végére erősen megindult az asszimiláció útján – különösen az ország középső részében és Budapesten –, német öntudatát jórészt elvesztette. Ebben alighanem annak is szerepe volt, hogy német nyelvű közép- és felsőfokú iskolai képzés Magyarországon nem volt, így a társadalmi felemelkedés nagyon sok esetben nyelvi, kulturális beolvadással járt együtt, amint azt a 19. század számos magyar kiválóságának (pl. *Erkel Ferenc, Semmelweis Ignác, Munkácsy Mihály* stb.) életpályája mutatja. Főképp őket érte a névmagyarosítási nyomás is, hiszen a hivatalnokok, hivatásos katonák, állami alkalmazottak, tanárok, művészek esetében elvárás volt, hogy nemzethűségüket magyarosabb családnév megválasztásával is bizonyítsák.

A 18. század folyamán több hullámban letelepített, ún. *Duna menti svábok* csoportja viszont zömmel falusi, paraszti-kézműves népességet jelentett, amelynek többsége egy-egy nagyobb tömbben domináns etnikumot alkotva, nagyrészt zárt közösségekben élt. E közösségekben aránylag kicsi volt a migráció, népiskolai oktatásuk többnyire anyanyelven zajlott, így körükben

a 19. században egyébként számos eszközzel ösztönözött nyelvi asszimiláció alig volt megfigyelhető. Nagyobb tömbben éltek az egykori *Temesi Bánországban* (a *Bánátban*), a *Bácskában*, a *Duna-Tisza közén*, a *Dél-Dunántúlon* (az ún. „Sváb-Törökországban”), a *Budai-hegységben*,

a *Balaton-felvidéken* is. Német anyanyelvük ellenére – szemben pl. a szászokkal – jelentős részük magyarként határozta meg magát, és a 19. század nemzetiségi vitáiban jellemzően a magyarok mellett foglalt állást. Származási helyükkel a 20. századra minden kapcsolatuk megszakadt, többségük faluja határát is ritkán, vásárok alkalmával hagyta csak el. Magasabb iskolákba nagyon kevesen jutottak el közülük, de ha ez megtörtént, az gyakran asszimilációhoz vezetett. Közéjük sorolhatók a *szatmári svábok* is, ám az ő lakhelyeik jórészt magyar többségű falvakkal voltak körülvéve, illetve sok vegyes lakosságú településen éltek, így körükben az asszimiláció jóval előrehaladottabb volt. Már a 19. században feljegyeztek olyan szatmári német településeket, ahol a lakosok csak magyarul tudtak. (Vö. *Baumgartner Bernadette: Kisebbség a kisebbségben. A Szatmár megyei németek a két világháború között. Kriterion, Kolozsvár 2012. 21-22.*) Sokan közülük magyar öntudattal is rendelkeztek. Mindegyik eddig említett csoporttól eltér a *nyugat-magyarországi* német anyanyelvű lakosság (köztük pl. a soproni *poncihterek*), amely a szomszédos osztrák területek népességével mutat rokonságot.

A magyarországi németek jellemzően két nagyobb vallási közösséghez tartoznak: a szászok és a városi polgárság jó része általában *evangélikus*, míg a svábok döntő többsége a *katolikus* felekezethez tartozik. (Az 1780-as években Magyarországra telepített svábok között voltak már protestánsok is, így egyes falvakban – pl. környékünkön Hartán vagy Soltvadkerten – ismerünk evangélikus sváb közösségeket is.) 1910-ben 1,4 millió volt a katolikus és 430 ezer az evangélikus németek száma, reformátusok 27 ezren voltak közöttük, a többi elhanyagolható. Ennek annyiban lehetett jelentősége, hogy a településeken az oktatás,

A bácskai németek egykori központja, Apatin

az istentiszteletek nyelvét sokáig a fenntartó felekezet határozta meg, s a vegyes lakosságú helységeiben az eltérő vallásfelekezethez tartozás védelmet nyújthatott a beolvadás ellen, a tisztán katolikus, de etnikailag vegyes vidékeken viszont számos német iskola megszűnt.

Mindezzel együtt a Trianon előtti Magyarországon a németeket nem sorolták a nemzetiségek közé, legalábbis annyiban semmiképp, hogy a nemzetiségi konfliktusokat a Monarchiában nem kapcsolták hozzájuk. Ez azzal is összefügg, hogy a németek különféle – sok tekintetben egymással is szemben álló – csoportjai egységes követelések megfogalmazásáig, netán autonómia követeléséig nem jutottak el, sőt egységes nemzettudatuk sem volt. Halovány kísérletek voltak ugyan a németek politikai egységbe kovácsolására (pusztán létszámuk alapján egy egységes „német párt” akár súllyal is rendelkezhetett volna), ám az *Edmund Steinacker*, illetve *Ludwig Kremling* által vezetett és a Pángermán Szövetség anyagi támogatását is élvező *Magyarországi Német Néppárt* (UDVP) a németiség egészét valójában soha nem tudta megszólítani, és egyetlen választási szereplése (1910) alkalmával egyetlen képviselőt sem tudott a parlamentbe juttatni. (Más erőik képviselőiben ültek német – főként erdélyi szász – képviselők a magyar országgyűlésben, de ők a többi németiséggel nem nagyon kívántak együttműködni.) A magyarországi német összetartozás-tudat (mesterséges) kialakítása még csak ebben az időben kezdődött meg; úgy tűnik, sokkal több volt az elválasztó elem egyes csoportjaik között, mint az összekötő kapocs. A németek – a szászok kivételével – elsősorban lakóhelyhez vagy kisebb régióhoz való tartozás alapján határozták meg, és jellemzően a magyar nemzet részének tekintették magukat.

Ezzel együtt a német kulturális élet egyál-

talán nem volt jelentéktelen, hiszen pl. a Magyarországon terjesztett újságok és folyóiratok közel fele még 1910-ben is német nyelvű volt. (Más kérdés, hogy egy részüket külföldről rendelték.) A németek nagyobb központjaiban (Temesvár, Pozsony, Nagyszeben, Sopron) komoly múltra tekintő sajtótermékek működtek, amelyekhez a 20. század elején újabbak is csatlakoztak. Régiókon átívelő kisugárzása azonban legfeljebb

egyes német nyelvű katolikus lapoknak volt, ezeket azonban a politikai hatalom ellenőrizni tudta. De számos német önszervező szervezet, gazdasági egyesület, parasztszövetség is működött az országban, igaz, többnyire regionális alapon szerveződve. Ezen túl a nagyobb központokban, de amatőr szinten a falvakban is létezett német nyelvű színjátszás, volt német nyelvű könyvkiadás is. Léteztek stratégiai viták a német értelmiségen belül arról, hogy a magyarországi németiség számára a magyarokhoz, netán az osztrákokhoz való igazodás lenne inkább a megmaradás záloga (ez utóbbi, összességében kisebbségben maradt álláspontot képviselte például *Adam Müller-Guttenbrunn*, az ismert népi író), de mire a kérdés végérvényesen eldőlhetett volna, kitört az első világháború, és annak alakulása végül minden korábbi tervet lesöpört az asztalról.

2. Trianon területi következményei német szempontból

Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés nemcsak a magyarok, hanem a magyarországi németek számára is tragédia volt. Az új határok nemcsak magyar-, hanem németlakta településeket, évszázadok óta egységesnek számító régiókat is kettévágtak, és a korábban egyetlen országhoz tartozó németek százezrei kerültek – jórészt akaraton kívül – idegen országok (*Ausztria, Csehszlovákia, Románia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság*) fennhatósága alá. Földrajzi, gazdasági okokból olyan területeket vágtak két (ritkán három) részre, amelyek korábban egymásra voltak utalva, és az etnikai elv alapján aligha lettek volna odaítélhetők a győztesnek minősülő államoknak.

Ausztria a főként németek lakta nyugat-magyarországi területekre („Deutsch-Westungarn”) tartott igényt, amelyet csak 1919-től kezdtek el *Burgenland*-nak nevezni. Eredeti elképze-

Az erdélyi szászok „fővárosa”, Nagyszeben (Hermannstadt, Sibiu)

lésük szerint etnikai alapon *Pozsony, Moson, Vas és Sopron* vármegyét szerették volna megszerezni, de Pozsony csehszlovák megszállása után erről már le kellett tenniük. A békeszerződés ezek nagy részét meg is adta volna az osztrákoknak, de aztán Sopron és nyolc környező falu esetében sikerült kikényszeríteni egy népszavazást, amely valamelyest a magyarok javára módosította a döntést. Burgenland összlakossága egyébként közel 300 ezer fő volt, nekik 74%-uk volt német nemzetiségű.

Csehszlovákiához került a zömmel németek által lakott *Szepesség (Zips)* nagy része (egy vékony, északi sávot Lengyelország kapott meg), az ekkor német többségű *Pozsony* (Pressburg, Bratislava), de – ha nem is ilyen nagy számban – éltek németek a szintén neki ítélt *Kárpátalján* is. A német szaknyelv az új államalakulat szlovák részéhez került német népcsoportokat – földrajzilag nem teljesen helytálló módon – egységesen *kárpáti németeknek (Karpathendeutsche)* nevezi. Pozsonyban 1910-ben a németek az összlakosság 42%-át tették ki, ezzel ott a legnagyobb etnikai csoportot alkották, de a város környékén is volt több német többségű település, így ebben a régióban összesen közel 50 ezer német élt. *Körmöcbánya* (Kremnitz) és *Németpróna* (Deutschproben) környékének mintegy 25 településén összesen nagyjából 40 ezres német közösség élt, közülük 17-ben abszolút többséget is alkottak. (Főképp az egykori bányászok és pénzerők leszármazottai.) A *Szepességben* – amelynek legnevesebb városai *Lőcse (Leutschau)* és *Késmárk (Käsmark)* – nagyjából egy tömbben kb. 36 ezer német élt. Ezen túl Szlovákia több településén éltek még kisebbségben németek, így elmondható, hogy Csehszlovákia korábban Magyarországhoz tartozó területein (a Felvidéken és Kárpátalján) összesen kb. 150 ezer német lakott. Más kérdés, hogy az új államban komoly súlyuk nem lett, hiszen Csehszlovákia a Szudéta-vidék és más területek megszerzésével Ausztriától több milliós német kisebbséget „örökölt”, és a németek nevében inkább ők tudtak hatéko-

A cipszerek egyik központja, Lőcse (Leutschau, Levoča)

nyan fellépni. (Az adatok forrása: Walter Ziegler (hg.): *Die Vertriebenen vor der Vertreibung. Die Heimatländer der deutschen Vertriebenen im 19. und 20. Jahrhundert. Teil 2. Iudicium, München, 1999. 643-700. A vonatkozó részt Matthias Lempart írta*)

Románia 1920-ban számos, németek (is) lakta régiót szerzett meg, nemcsak Magyarországtól. A korábbi magyar területek közül a legfontosabbak a következők voltak. Az egykori *Arad vármegye* – amelynek neve 1920 után is megmaradt, de területéhez csatolták a korábbi Csanád megye Romániának ítélt részeit is – 358 ezer lakosából kb. 51 ezer volt német, legnagyobb részük a megyeszékhelyen élt. (Főleg a Bánságból költöztek oda a 19. század folyamán.) A *Bánát* (az egykori Temesi Bánság) sorsa 1920 után igen sajátos volt: minthogy a délszláv és a román állam is magáénak akarta, a területet szétdarabolták: egy minimális darabja Magyarországon maradt, a keleti rész Romániához került, míg a nyugatit a délszláv állam kapta meg. A Kelet-Bánát 940 ezer lakosa közül a németek száma 220-250 ezer körül lehetett. Ennek a régióknak a központja volt a régi Magyarország második számú iparvárosa, a háromnemzetiségű *Temesvár*, amely a bánáti svábok fő szellemi központjának számított. Trianon az egykori *Szatmár vármegyét* is kettéosztotta; a kisebbik, nyugati rész Magyarországon maradt, a német telepek nagy részét is magában foglaló keleti sáv viszont Romániáé lett. 1910-ben a megye majdnem 1,2 milliós lakosságának 3,3%-a (38 ezer fő) számított német anyanyelvűnek, de számuk már 1930-ig közel a felére csökkent. Legnagyobb részük a *Nagykároly* környéki falvakban élt. Miután *Erdély* területét Románia teljes egészében megkapta, így a szászok által lakott területeket is birtokba vette. A legtöbb német

Bánsági sváb falu (Mercyfalva) központja egykoron

a nagyszebeni, a megyesi, a segesvári, a nagysinki székekben, illetve a besztercei és brassói kerületben élt. A szűkebben vett Erdély 2,6 millió lakosából 1910-ben 234 ezren voltak német anyanyelvűek (8,7%), de a nagyobb erdélyi városokban átlagosan 13,2% volt az arányuk. Legfontosabb központjuk hagyományosan *Nagyszeben (Hermannstadt)* volt. Megjegyzendő, hogy az első világháború után Romániához nemcsak Magyarországtól, hanem Ausztriától (*Bukovina*) és Oroszországtól (*Besszarábia*) is kerültek részben németek lakta területek, nem is beszélve a már 1913-ban megszerzett, bár a háború alatt átmenetileg elvesztett *Dobrudzsáról*.

A *Szerb-Horvát-Szlovén Királyság* (1929-től Jugoszlávia) szintén hatalmas, részben németek által lakott területet szerzett meg a háború után; ezek egy része (Alsó-Stájerország, Dél-Karintia, Dalmácia) korábban Ausztriához, más részük Magyarországhoz tartozott. A korábbi magyar területek közül kiemelkedik a *Bácska*, amelynek csak egy kis darabja (az ún. Felső-Bácska) maradt Magyarországon, a nagyobbik, a német szállásterületek nagy többségét is adó déli része viszont a délszláv államhoz került. 1910-ben a régióknak kb. 700 ezer lakosa volt, ennek 22,5%-a volt német. A bácskai svábok számos településen abszolút többségben voltak, és szép számmal léteztek homogén német falvak is. A bácskai, nyugat-bánáti és dél-baranyai területek egyesítéséből létrehozott *Vajdaság* területén 1921-ben 328 ezer német élt, egész Jugoszláviában a számuk a félmilliót is meghaladta. A jugoszláviai Bánát legfontosabb, németek által is lakott települései *Pancsova, Versec, Nagybecskerek* és *Kikinda* voltak, míg a Bácskában *Újvidék, Palánka, Hódság, Kula, Zombor* és *Apatin* számított kisebb-nagyobb központjuknak.

A „csonka” *Magyarországon* is számos német szállásterület maradt, de az elmondható, hogy a gazdaságilag-kulturálisan legfejlettebb területeik jó részét és nagyobb, német többségű városait leválasztották róla. Ekkor a következők számítottak jelentősebb német szállásterületeknek: Nyugat-Magyarországon az *Oroszvár* és *Szentgotthárd* közti sáv az osztrák határ

Temesvár, a Bánát szellemi központja

mellett; a *Dunántúli-középhegység* délnyugati része + a Győrtől a Duna-kanyarig tartó területek jó része Budapest központtal; az ún. „*Sváb-Törökország*” a Dél-Dunántúlon (*Baranya, Tolna* és *Somogy* megye) Pécs központtal; szörvány német telepek (pl. *Ceglédbercel, Hájós, Harta* stb.) a *Duna-Tisza* közén; a *Bácska* Magyarországon maradt része *Bácsalmás* és *Baja* központtal; az egykori *Bánát* az országban maradt csekély része; és ezen túl pl. *Zemplén* megyében egyes magukban álló német falvak (pl. *Rátka, Károlyfalva*). Az 1920-as népszámlálás során a trianoni országterületen mintegy 550 ezren vallották magukat német anyanyelvűnek, amely az akkori összlakosság 6,9%-át jelentette.

Jól látható tehát, hogy a trianoni békeszerződés következtében nemcsak Magyarország lakosságának 2/3-a veszett oda, hanem a magyarországi németiség is. A számbeli veszteségnél azonban sokkal fontosabb, hogy új keretek közé kerültek a legkiválóbb agrárterületek (Bácska, Bánát), az egyik legfejlettebb iparvidék (Temesköz), a német többségű és kultúrájú nagyvárosok (Temesvár, Pozsony) és a leginkább öntudatos német polgárok (erdélyi szászok, cipszerek) is. Bár az új magyar határok között a németiség a legnagyobb kisebbség lett, esélyei nem voltak túl jók: szinte teljesen hiányzott a saját értelmisége, és gazdasági ereje is kevés volt ahhoz, hogy pontosan nem is meghatározható érdekeit érvényesíteni tudja. 1920 után a megmaradt németek nagy része falun élt, politikailag meglehetősen passzív volt. Olyan régiók (pl. Dél-Dunántúl) váltak meghatározó német területekké, amelyek gazdasági súlyuk és népességszámuk alapján korábban nem számítottak a legjelentősebbek közé. Ilyen módon a megmaradt német népesség könnyen ki volt téve az asszimiláció továbbra is ösztönző magyar politika támadásainak.

- Folytatjuk -

Személyes Trianonok: A „fájó Trianonról”

Péter Árpád dr.

■ Az 1918-cal kezdődő Trianon-kronológiát összeállító és a könyvet szerkesztő Száraz Miklós György bizonyára megengedő lesz a tekintetben, hogy a kötetnek címét, a *Fájó Trianont* kölcsönzöm írásomnak, amely családi vonatkozások és személyes tapasztalatok alapján kíván bepillantást nyújtani a trianoni békediktátum némely, számomra külön „fájó”, korai és kései következményébe.

A családtörténeti vonatkozásokat elsőként néhai, a megírás idején már orvosként dolgozó apám, dr. Péter László Budapesten, 1927. december 23-án keltezett kézírásos *Curriculum vitae*-jéből idézem: „1902. okt. 22-én születtem Likovkán (Liptó vm-ben). Szüleimnek rajtam kívül még három leánygyermekük van. Édesatyám, a kassai vasúttársaságnak jelenleg már nyugállományban lévő főraktárnoka a megszállott Kassán lakik (...) [Egyéb dokumentumokban szerepel, hogy mivel „nem tett hűségeskü” az új hatalomgyakorlónak, a kassai főpályaudvar főraktárnoki állásából azonnali hatállyal, minden igény kizárásával, nyugdíjra is érdemtelenek tartva bocsátották el. P. Á.] (...) *Alsófokú iskoláimat részben Lőcsén, részben Kassán végeztem. Ugyancsak Kassán, a premonstreiek főgimnáziumában végeztem a középiskola 1-7. osztályát, jó eredménnyel, míg a VIII-ik osztályvizsgát és az érettségi vizsgálatot a sátorlajújhelyi kir. kath. gimnáziumban tettem le a cseh megszállás és alma materünk elkobzása következtében 1920. június havában. Az anyagiak hiánya arra kényszerített, hogy egy esztendőn át nevelősködéssel szerezzek pénzt az egyetemi tanulmányok megkezdéséhez, s ezért csak 1921 őszén iratkozhattam be a budapesti egyetem orvosi fakultására... 1926... november 26-án az egyetemi tanács orvosdoktorrá avatott”. Élete következő bő két évtizednyi szakaszának főbb történései a Csikérián, 1950. május hó 17-én keletkezett, géppel írt önéletrajza alapján: „...1928. február 1-től 1929. november 1-ig a bajai Városi kórház elme, később sebészeti osztályán dolgoztam mint alorvos... 1929. november 1. óta dolgozom Csikérián. Itt azelőtt orvos nem lakott, tehát úttörő munkát kellett végezniem előítéletekkel és babonákkal szemben”. (Maga a község is „Trianon terméke”, ui. az elcsatolt Szabadka tanyavilágából alakult, a húszas években nyert önálló közigazgatást, rk. temploma is ez években épült, felszenteléséről a*

Sipos Loránd grafikája

Nemzeti Ujság 1929. június 9-i számában közölt 2 oldalnyi képes beszámolót.) [In: Vincze János: Emlékezünk orvosainkra 39. kötet, 125-146.o.]

A fenti családtörténeti vonatkozás számomra is fájó fejleménye, hogy Csikérián történt világra jöttömtől (1945. március) kezdve 1956 szeptemberéig csak fényképről láthattam kassai nagyszüleimet, velük élő két nagynénemet és egyetlen ottani unokahúgomat. Szüleiket és húgait apám is csak 1944-ben látta utoljára, amikor az Árpád-vonal védelmére, Kárpátaljára kivezényelt magyar királyi hadsereg kontingens hegyivadász századának tartalékos orvos zászlósaként küldetést teljesítve ment Kassára.

Aztán 1956 kora nyári hónapjában levél érkezett húgaitól: „Lacikám! Ha apánkat még életében látni akarod, gyere minél hamarabb, mert agyvérzés érte...” tartalommal. Ám az akkorra már „testvéri szocialista ország” részévé vált „Košicére” utazni a korábban „bélistázott” orvosnak és családjának nem volt egyszerű! Ez csak a tanévkezdést követően, két részletben sikerülhetett. 1956. szeptember elején előbb anyám húgommal, majd hazaérkezésüket követően apám fiaival (bátyámmal és velem) vonatozhatott át Hidasnémetinél a „határon”.

A 90. évén már túllépett, reszketeg, bottal járó Péter nagyapámat akkor láttam először és utoljára. A kassai, Rózsa („Ružová”) utcai tartózkodás bő egy hete

az akkor 11 és fél éves gyermek számára felejthetetlen élmény volt. Bebarangoltuk Kassát és környékét, buszutazást tettünk Lőcsére és más városokba is. Az egyik legfájóbb tapasztalatom az volt, hogy amikor Ica nénénk kíséretében a várost róttuk, vagy egy-egy üzletbe bementünk, tantink figyelmeztetett: magyarul csak akkor köszönjünk vagy beszéljünk, ha annak ő úgymond „nem látja akadályát”. A másik, apámat cifra káromkodásra készítő múzeumlátogatási „élményem” az volt, hogy a múzeum udvarán, a szabad ég alatt, az időjárás viszontagságainak hosszú-hosszú ideje kitetten, szinte roncs-állapotban láthattam azt a gyászhintót, amelyen II. Rákóczi Ferenc fejedelem Rodostóból hazahozott hamvait szállították a századelőn utolsó útján, a kassai főpályaudvarról a Szent Erzsébet-dómgig. Aztán jóval később az is „nagyon fáj”, amikor feleségemmel és két gyermekünkkel személygépkocsival utazva, az egyik szlovákiai benzinkútnál tört magyarsággal tudatták velem: „Magyarokat nem szolgálunk ki!”.

A családtörténeti vonatkozás másik, Trianonnal összefüggő eseménysorozata szabadkai születésű feleségem családjával kapcsolatos. Néhai apósom, *Sóvári János* – attól való félelmében, hogy az 1944. évi délvidéki magyarirtásnak ő is áldozatul esik – Magyarországon keresett menedéket, egyúttal háztűznézőbe is jött. Miután Baján családja lakhatására is alkalmas fedelmet talált, üzent második terhessé-

gét viselő feleségének, hogy Szabadkán hagyjon csapat-papot, és „Évikével” vegye célba a határt. Későbbi anyósom babakocsit tolva kelt útra (benne Évikével és egy viszonylag tekintélyes méretű aranytömbbel), és Csikériánál, 1946-ban, Péter-Pál napján lépte át a határt; Bácsalmástól Bajáig már vonaton utazott. Fogtechnikus apósomat és családját később követték ma 97 éves anyósom szülei, akik meg sem álltak a fővárosig. (Jó ideig a Határ úton laktak, ahol megélték azt is, hogy hozzájuk is bekopogtatott *Puskás Ferenc* édesanyja, kérdezve, nincs-e tyúkjuk, merthogy Újházi-tyúklevessel szeretné megörvendeztetni az öt lányunokával megajándékozó menyét. Évek múltán aztán ők is Bajára költöztek).

A 17 éves korában (még Trianon előtt) Kassán apja áldásával vándorbotot kezébe vevő apám (aki községi, majd körzeti orvosként Csikérián, majd Bácsbokodon 43 éven keresztül állt a magyar egészségügy szolgálatában) és a Szabadkáról 1944-ben menekült apósom (aki a már Magyarországon szerzett „vizsgázott fogász” képesítéssel évtizedeken keresztül Nagybaracska, Csátalja, Dávod és Hercegszántó „fogorvosi” teendőit látta el) egyaránt szülőföldjétől távol, Baja egy-egy temetőjében lelt örök nyugalomra.

Kisgyermek koromban az egykor forgalmas Budapest-Baja-Bácsalmás-Csikéria-Szabadka vasútvonal – amelynek jóvoltából szüleim gyakorta utazhattak Szabadkára és Palics-fürdőre – már nem működött, Csikériánál véget ért. Cseperedő gyermekként, késő esti órákon csak távolból láthatam Szabadka fényeit, ill. bizonyos alkalmakkor, déltől napestig, izgulhattam azon, hogy a „láncoskutya” Tito emberei által felbocsátott „kém-ballonokat” sikerül-e „legéppuskázni” az orvoslakás szomszédságában lévő határőrség katonáinak. Rég történt az is, hogy Bácsalmás-Csikéria között a vasúti talpfákat is felszedték. A háború után aztán jó ideig apósom családja számára is tiltott volt a határátlépés – még ha apósom idős szüleinek meglátogatása lett is volna annak célja. Feleségem töpörödött, madárcsontozatúvá vált, közel a 90-hez járó apai nagymamáját már medikus koromban láttam először Szegeden (ahova Szabadkán élő rokonai autóval hozták át). Miután apám nyugdíjba menetelével felkértek Bácsbokod II. körzet orvosi állásának betöltésére, és ismét a „jugó határhoz” közel laktunk, ismét Szabadkának vehettük az irányt. Első családostunk során feleségem viszontláthatta, fiaink és én pedig megismerhettük már régóta szerbek lakta szülőházát.

Erdélybe először 1974-ben, feleségemmel kettesben mentünk. hét napra Predealban szálltunk meg, a visszaút során a Gyilkos-tó környékén három napot töltöttünk. Egy hegyi túra résztvevőiként ismerkedtünk meg egy pécskai házaspárral. A pedagógus feleségtől megtudtuk, hogy a 12 ezer lakosú, felerészben magyarok lakta Pécskára a Nők Lapja csupán egyetlen előfizetett példánya érkezik, amely aztán kézről-kézre jár a kolléganők és a helyiek között. Utána sok éven keresztül előfizettük számára nem csak a Nők Lapját, de a Magyar Pedagógust és valamelyik napilapot is. Azokat meg is kapták, hálálkodtak érte. Amikor aztán évek múltán, húsvét hétfőjén, „locsolkodni mentünk” hozzájuk, a tanítónő többeket is meghívott lakásukra. A hosszas beszélgetések nyomán a maga valóságában győződhattunk meg a „Kárpátok Géniusza” által az idő tájt nyújtott életkörülményeiről. A lakásba némi késéssel érkező, 50-es éveiben járó tanítótársától például megtudtuk, hogy az élelmiszerboltban közel fél éve szinte csak lekvár, valamiféle „üdítőital” és – alkalmanként – kenyér kapható. Ezekért – különösen az utóbbiért – a sorban állás szinte mindennapos. Aztán esetenként az is előfordul, hogy a beígért kenyérszállítmány nem érkezik meg... Nekünk is „nagyon fájó” volt Trianon eme kései következménye.

És ugyan mi másra, mint Trianon számlájára írhattuk volna, hogy amikor Aradon először járva, nagyobbacska fiaink kezében egy-egy virágcsokorral, a mellettünk elhaladó és magyarul beszélő honfitársainktól az aradi vértanúk emlékművének holléte felől érdeklődve sietős és halk válaszként ezt kaptuk: „*Nem tudom! Nem tudjuk!*” Nem kérdéses, hogy a „szekusoktól” való félelem tett lakatot a szájukra. Csak a sokadik megkérdezett igazított útba, arra is figyelmeztetve minket, hogy legyünk óvatosak, számoljunk azzal, hogy figyelni, vagy akár igazoltatni is fognak minket...

2003-ban, amikor Felsőszentivánról magam szerveztem kisbuszos kirándulást Kárpátaljára, közel jártunk ahhoz, hogy az akkor éppen kis forgalmú záhonyi határátkelőhelynél szolgálatot teljesítő, csak oroszul beszélő „ukránok” visszafordítják a 20 főnyi utast szállító járművet. Több mint négy óras – egykor Leningrádban egyetememet végzett útitársunk tolmácsolásával zajló – „alkudozást” követően, 10 000 Ft ellenében emelkedett fel csak a sorompó. Elsődleges úti cél a kárpátaljai magyarok XX. századi golgotájának, a szolyvai gyűjtő- és fogolytábor helyén állított emlékmű

megkoszorúzása volt. Ezt római katolikus szertartás keretében tettük meg, melyet a velünk utazó csávoly-felsőszentiváni plébános, *Muka Gábor* atya celebrált. (Az általam kezdeményezett koszorúzás egyfajta hálaadás volt azért, mert a Kárpátalján szovjet fogságba esett apám Szolyva poklát is túlélte.) A csoportos kirándulás négy napja többek közt a Vereckei-hágón lévő, *A magyarok bejövetele*-emlékműnek és a Fekete-Tisza forrásának felkeresését is lehetővé tette. Mindnyájunknak „fájó volt”, hogy az egykor, még Trianon előtt, magyarok által épített, forrást körülölelő védmű rogyadozik...

Az utóbbi két évtizedben, a Magyar Egészségügyi Társaság (MET) immár oszlopos tagjaként, jó néhány esetben orvoskonferenciák résztvevőjeként utaztam a trianoni határokon túlra. Ilyen minőségemben tapasztalhattam meg közelebről Székelyudvarhelyt, jártam Szilágysomlyón, Kassán, Felső-Komáromban, Palics-fürdőn, Zentán vagy a kárpátaljai egykori koronavárosban, Visken, valamint azok szélesebb környékén. Itt tapasztaltam a helyi – többen vagy szórványban élő – magyarság többségének mind „Trianon-fájdalmát”, mind az anyaországhoz való ragaszkodását. És sem a konferenciákon hallottak, sem az oda-vissza utazás során szerzett tapasztalatok nem nyújtottak igazi vigaszt számomra. Amikor feleségemmel legutóbb, a 23. Vajdasági Tudományos Konferenciára, Zentára autóval utaztunk, se GPS-t, se közelmúltban készült térképet nem vittünk magunkkal. Bízunk az útirány-jelző táblákban (azokon magyarul is szereplő helységnevekben), másrészt vakon reméltük, ha mégis segítségre szorulnánk, azt bárhol megkaphatjuk valamely délvidéki honfitársunktól. „Majd beledöglöttünk”, amikor a Bajmók belterületén lévő útkereszteződésnél tanácstalanná váltunk, és csak vagy 20 perc elteltével kaptunk útbaigazítást. Különösen fájt, hogy a csupán idegen nyelvű felirattal ellátott patikába betérve, a gyógyszerész az angolul és németül is feltett kérdéseimre széttárta a kezét; és amikor újabb sikertelen kísérlet után a szomszédos kávézónál sarkon fordultam, hangos, gúnyos hahota kísérte távozó lépteimet...

Ami mégis fájdalomcsillapító tapasszal ér fel a Trianon-fájdalomra: kezdeményezésemre Felsőszentivánon háromszor is (2001-ben, 2003-ban és 2012-ben) megrendeztük *A Kárpát-medence magyarlakta falvainak egészségügye az ezredfordulón*, ill. *A Kárpát-medence magyarlakta falva-*

inak egészségügye túl az ezredfordulón c. MET-konferenciát, ahol határon túli (de akár Kanadából és Svájcól érkező) kollégák és kísérők teli torokból énekelhették a Himnuszt, a székely himnuszt és a Szózatot.

Amikor pedig valamely külhoni városban volt a konferencia, a termet rendre a magyar zászló is díszítette. Amikor aztán a kárpátaljai Viskén, a 2018. szeptember 14-16. között rendezett konferencia megnyitóján a bájos színövendék, Müller An-

na előbb elszavalta *Illyés Gyula* Trianon-versét, majd elénekelt az *Ismerős Arcok* szerzeményét, annak „Egy vérből valók vagyunk” refrénje utoljára elhangzásakor szem alig maradt szárazon... Fájdalommal tölt el, hogy apámnak nem dicsekedhetem el ezzel, de ugyanakkor az emelkedettség érzésével jár, hogy *Szőnyi Kinga meghívására* életemben először jelen lehettem az Országházban, mégpedig a 2018. november 24-én rendezett *XIV. Kárpát-medencei Asszonytalálkozó*on.

És fájó az is, hogy egykor Kassán kezébe vándorbotot kezébe vevő apám nem részesülhetett abban az élményben, amelyben fiaként magam részesültem Trianon 99. évfordulóján. A csátaljai Trianon-parkban tavaly megtartott emlékünnepe vezérszónoka ugyanis *Benkő Tibor*, Magyarország honvédelmi minisztere volt. Tisztelt Olvasó! Az írás olvastán vésd emlékezetedbe: „*Memoria minuitur, nisi eam exerces!*” (Az emlékezet csökken, ha nem gyakorlod!) ■

Személyes Trianonok: Ezer kilométer

Fajkus Attila tanár, népzénesz

■ Nincsenek határon túli rokonaim. Gyerekkoromban nem is értettem az egészet. Még nem jártam iskolába, amikor a szomszéd néni külföldre utazott. Romániába. A hatvanas évek második felében járunk, nagy dolog volt átlépni az országhatárt. „*Vilma néni, te tudsz románul?*” – kérdeztem, amikor hazaérkezett, és kaptam tőle ajándékba egy kereplőt – a család és a többi szomszéd legnagyobb öröme. „*De-hogy tudok, de hát ott mindenki magyarul beszél*” – hangzott a válasz. Akkor még kemény telek voltak. Hócipőt hordtunk. Hócipőt csakis „*Cseszkóban*” volt érdemes vásárolni. Közel volt a határ, a szüleim el is utaztak Csehszlovákiába, majd amikor hazaértek, feldúltan mesélték, hogy az a szemét eladó nem akart magyarul megszólalni. Ez nem sokkal 1968 után lehetett. Így tehát kisgyerekként konstatáltam, hogy a magyar világnyelv; külföldön amúgy mindenki tud magyarul, ha akar. Sokáig nem is kaptam erre a jelenségre magyarázatot, csak annyit, hogy „*Tudod kisfiám, ott is laknak magyarok, de erről nem szabad beszélni.*”

Később aztán, kisiskolás koromban a már felsős szomszédfiú titokzatosan mesélte, hogy Magyarország milyen nagy volt régen. Persze hozzátette, hogy erről csak suttogva szabad beszélni, mert elvisznek a rendőrök. Később talákoztam olyanokkal is, akik erről mertek beszélni – köztük volt *Dinnyés József* daltulajdonos is, aki egyik koncertjén ironikusan ennyit mondott az egyik dal után: „*Éljen a magyar-román barátság!*”

Ekkor már gimis voltam a hetvenes évek vége felé, kezdtem ráeszmélni bizonyos dolgokra, tudtam, hogy a „csehek” nem szeretnek minket, meg mi sem őket, Ausztriát vasfüggöny zárta el tőlünk, de legalább a bécsi tévécsatornákat tudtuk

A Kárpát-medence népzenei kincsének ápolója, a Fajkus banda

fogni. Nem érttem, hogy mi bajunk a románokkal. Akkor már tudtam, hogy Erdély Románia része, ahol magyarok is laknak, de Nyugat-Magyarországról nézve ez nagyon messze volt, a történelemoktatás pedig került a témát. Meg is kérdeztem Dinnyést, hogy ezt miért mondta. Látván műveletlenségemet vagy naivságomat, elmagyarázta. Nem sokkal később vele együtt muzsikálhattam egy vándorszínházi produkcióban. Sokat utaztunk, minden előadás után volt egy kis összejövetel a színészekkel. Tőlük hallottam először széki lassút. Úgy éreztem, hogy a világ legszebb dalát hallom akkor, és tudtam, hogy nekem ezzel a zenével foglalkoznom kell. Ez 1981-ben történt. Három fiam van, néptáncosok és muzsikálnak is. A koronavírus

szülte helyzetben 20 éves fiam, *Levente* Marosvásárhelyről kapott muzsikusi kihívást. Ő somorjai barátjának továbbította azt. A legényes kihívás pedig Szabadkáról jött. Szerencsére ezek a barátságok nem csak az interneten keresztül léteznek. Minden évben többször találkozunk, hol Sopronban, hol náluk. Ja, hogy van egy határ is köztünk?

Szerintem csak nekem szorul kicsit össze a gyomrom olyankor – régi reflex. A fiamat nem érdekli. Tavaly nyáron Moldvában jártunk az egész családdal a *Somoskai Napok* rendezvényen. Tudom, az sose volt Magyarország. Mégis ideírom: a fiúk megállapították: több mint ezer kilométert jöttünk Sopronból úgy, hogy nem kellett idegen nyelven megszólalnunk. ■

Személyes Trianonok: Nem szabad félni

Juhász Gábor népzeneész, a szabadkai Juhász zenekar vezetője

■ Most, hogy közeleg a magyarság számára tragikus következményekkel járó trianoni békediktátum századik évfordulója, gyakran számot vetek magamban, hogy ez az esemény mennyire határozta meg az életemet. Azt kell mondanom, hogy rengeteg szempontból és nagyon.

Szabadkán születtem, és közel negyven éve itt élek. Kevesebb, mint tíz kilométerre lakom a mai szerb-magyar határtól, a száz évvel ezelőtt történt igazságtalan osztozkodás következményeként annak szerb oldalán. Családunkban mindig téma volt a trianoni szerződés. Kiskoromban Pásztor nagyapám azt mesélte, hogy egy távoli rokonunk részt is vett az akkori tárgyalásokon, és részletesen taglalta az igazságtalanságokat, amelyek akkor a magyarságot érték. Például hogyan csapták be a szerbek az egész világot, és milyen hazugsággal érték el, hogy a határt itt, Szabadka fölött húzzák meg, ne pedig a sokkal délebbre fekvő Ferenc-csatorna vonalában.

Édesanyám családjában hatalmas törést okozott Magyarország megcsonkítása. Anyai dédapámék hárman voltak testvérek. Jelentős birtokkal, szántóföldekkel rendelkeztek az 1920-ban kirajzolt határ mindkét oldalán. Dédapámnak – szinte gyerekként – adták az ide eső részeket, a testvérei viszont Magyarországon maradtak. Ezért van rengeteg rokonunk most is Mélykúton, Bácsalmáson, de akár Baján is. Gyerekkoromban gyakran utaztunk édesapám családjához a bánáti Tordára. Sosem hagytuk ki, amikor Óbecséhez értünk, hogy megemlítsük: ha igazság van, akkor itt kellene átlépnünk a határt. (Hangsúlyozom, hogy ez még az 1980-as évek békebeli Jugoszláviájában volt.) Bennünket akkor is magyarnak neveltek.

Aztán jött a kilencvenes évek nemzeti fellángolásokkal, összetűzésekkel és háborúkkal átszótt időszaka. Gyakran értek bennünket atrocitások, támadások is magyarságunk miatt. Én akkor is tisztában voltam vele, hogy saját földemen vagyok, apám akkor is azt mondta nekem, hogy *nem szabad félni senkitől*. Ezt most én ismételve a két éves kisfiamnak. Az iskolai tantervben egészen másképp szerepelt az első világháború utáni átrendeződés, mint ahogy én azt otthon, családi körben hallottam. Igyekeztem minél többet ol-

A nemzeti összetartozást is megtestesítő Juhász zenekar

vasni, tanulni ezekről az eseményekről, és tanáraim is gyakran hozzátették, hogy az, ami a könyvekben van, *nem egészen úgy történt*.

Amikor népzenevel kezdem el foglalkozni, még jobban érdekelt, hol élnek még magyarok a mai Magyarország határain kívül. Szerettem volna megismerni hagyományait, életvitelüket, zenéjüket, táncukat is. Szerencsére a szabadkai Népkör akkori művészeti vezetőjének, Dr. Szöllősy Vágó Lászlónak köszönhetően már az első években sokat utaztunk. Többször is részt vehettünk Budapesten a Régiók Találkozóján, ahol nagyon sok külföldi magyar barátot, zenészt, táncost, hagyományörzőt is ismerhettünk meg. Kolozsavára is eljuttottunk a Milleniumi sokadalomra, és nem mulasztottunk el felkeresni néhány mezőségi és kalotaszegi falut sem a legendás néprajzkutató, Kallós Zoltán útmutatása szerint. Ez még jobban megerősített abban, hogy a magyarság egy és oszthatatlan, kultúránk pedig olyan gazdag és színes, hogy büszkén, emelt fővel hirdetnünk kell ezt az egész világon.

A Juhász zenekar immár húsz éves tevékenysége is ebben a szellemben zajlik. A cél saját zenei örökségünk elsajátítása és népszerűsítése, a Kárpát-medence kulturális értékeinek megismerése és átadása a lehető legnagyobb közönségnek. Azt gondolom, hogy a rengeteg koncert, a hét kiadott lemez, a nagyszámú néptánc- és színházi előadásban való közreműködés ennek a küldetésnek a sikeres kiteljesedé-

se. Számunkra az elmúlt időszakban szinte nem is léteztek a trianoni határok, hiszen a zenekar három tagja Magyarországon, kettő pedig Szerbiában él. Románia mai területén, Arad és Temes megyében Kulturális Szórvány Karavánban vettünk részt szinte heti rendszerességgel, de Erdélyben is gyakori vendégek voltunk, illetve Felvidékre és Kárpátaljára is meghívtak bennünket koncertezni vagy tánccházakat tartani.

A 2020-as év is ebben a ritmusban indult számunkra. Vajdasági Népzeneészek Találkozója, gyerekkoncertek, farsangi mulatóságok, színházi és néptáncos előadások. Már készültünk a március 15-i ünnepek sorozatára és lélekben a trianoni békediktátumra való megemlékezésekre a Nemzeti Összetartozás Éve jegyében. A Magyarország Szabadkai Főkonzulátusának március 13-ára tervezett ünnepi fogadásával kezdődött az események lemondása a koronavírus világjárvány miatt. Azóta egyetlen muzsikálásunk sem volt.

Azt gondolom, hogy a száz évvel ezelőtti eseményekre emelt fővel, értékeink, hagyományaink, zenénk, táncunk éltetésével kell emlékeznünk. A magyarság, ha több országban is, de megmaradt, alkotott és gyarapított. Az elmúlt évek nemzetpolitikájának köszönhetően pedig még jobban megerősödött a külföldi magyarokban az egy nemzethez való tartozás érzése. Véleményem szerint jó úton halad a *határmódosítás nélküli nemzetegyesítés* ügye. ■

Személyes Trianonok: Megfogyva bár, de törve törve nem...

Ölveczky Tamás

népzénesz, pedagógus, a Duna Népzene-Néptánc Tanoda vezetője, a Duna Népművészeti Alapítvány kuratóriumi elnöke

■ 100 év egy embernek nagy idő, de az emberiség történelmében szinte csak egy pillanat. Arra éppen elég, hogy sok minden megváltozzon. Szólhatunk, kérdezhetünk, mehetünk. Elmondhatjuk a gyermekeinknek, tanítványainknak az igazat, megkérdezhetjük szüleinket, öregjeinket, hogy is volt, és miért lett így. Elmegetünk mindenhová, és megnézhetjük, hogy mi maradt, mi lett. Nem volt ez mindig így.

Szerencsések vagyunk, hogy találkozhatunk, hogy együtt dolgozhatunk. Szerencsétlenek vagyunk, mert összeszorul a szívünk, ha arra gondolunk, hogy az embereket egyre kevésbé érdeklik olyan „kicsinységek”, mint szülőföldön maradás, hazaszeretet, anyanyelv vagy éppen a saját népi kultúránk.

Olyan családba születtem, ahol egészen kicsi koromban elmondták nekem, hogy kik vagyunk, mi történt velünk. Komáromban születtem: abban a városban, ahol két városháza áll a Duna két partján. Ha horgászni mentünk, egy másik ország horgászainak kiabáltuk át a folyón, hogy mit fogtunk. Nem mindig értettük a választ. Nem a távolság miatt, hiszen a víz szépen viszi a hangot, hanem mert a szláv nyelvekben nem voltunk elég járatosak.

Nekem talán könnyebb volt megérteni ezt az egészet Komáromban, de mi van azokkal, akik nem kérdeztek, nem érdeklődtek, akiknek nem mondták el, akiknek nem adják tovább? Hálás vagyok a szüleimnek és a családom többi tagjának, hogy olyan embert neveltek belőlem, aki felpattan, ha meghallja a magyar himnuszt, akit érdekel a magyar néprajz, zene, tánc, a nyelv, a gasztronómia.

Készítést érzek arra, hogy találkozzak felvidéki, délvidéki, erdélyi barátaimmal, mert van miről beszélünk. Nem csak a mindennapokról, nem csak a szakmánk dolgairól. Szeretem hallani a beszédüket, szeretek rájönni arra, hogy mennyire máshogy élünk és mások vagyunk, mégis érzem az összetartozásunkat. Ki kell használnunk a lehetőségeinket, és együtt kell dolgoznunk azon, hogy a közös értékeink fennmaradjanak. Népzéneszként, pedagógusként, apaként óriási felelősség nyomja a vállamat. Tovább kell adnom azt, amit én tudok, olyan embereket kell nevelnem, akik szabadon gondolkodnak, és érzik, hogy mi fontos, és mi nem az. Bár a modern világ igyekszik elterelni a figyelmünket a lényeges dolgokról, és olyan sok feladatunk van nap mint nap, hogy nem marad időnk elmélkedni és emlékezni sem, mégis bízom abban, hogy a következő 100 évünk sikeresebb és szerencsésebb lesz. 100 év az embernek nagy idő, de az emberiség történelmében szinte csak egy pillanat. ■

Szép Ernő (1884-1953):

Felhő

Megláttam egy felhőt
Szép viola felhőt
Olyan volt, olyan volt
Mint a boldog álom,
Szoboszlai kenyer
A hetivásáron,
Gyenge domb a pusztán,
Koszorú a bálon,
Olyanforma felhő,
Olyan teljes forma,
Mint az a te orcad
Teljes Magyarország
Néztem azt a felhőt,
Halványodó felhőt,
Megállottam, néztem
Odafenn az égen,
A rózsás, a füstös
Alkonyatvidéken,
Úgy fáj az én szívem,
Ahogy nem fáj régen,
Néztem azt a felhőt,
Míg a magas szelek
Széthúzták, elhordták,
Volt, nincs Magyarország.

Sipos Loránd grafikája

In memoriam dr. Ádám Antal (1930–2020)

■ **Életének 91. évében, hosszan tartó betegség után május 7-én elhunyt ÁDÁM ANTAL jogászprofesszor, a Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karának oktatója, az egyetem díszdoktora. Az 1990 és 1998 között alkotmánybíróként is tevékenykedő jogtudós középiskolai tanulmányainak nagy részét a bajai III. Béla Gimnáziumban végezte, egykori iskolájához később is szoros kapcsolat fűzte, 2007-ben részt vett az intézmény fennállásának 250. évfordulójára szervezett ünnepségeken is. Az alábbiakban felidézzük az elhunyt professzor életének főbb állomásait, majd kollégái személyes visszaemlékezéseiből idézünk. Írásunkhoz a szerkesztőség és az összeállítást jegyző FERENCZI FANNI engedélyével felhasználtuk a pécsi jogtudományi kar hallgatói oldalán (<https://mediaiurispecs.hu>) megjelent anyagot.**

Ádám Antal 1930. február 14-én született Jánoshalmán. Középiskolai tanulmányait egy nyíregyházi kitérő után 1945-től Baján, a Ciszterci Rend III. Béla Gimnáziumában végezte, ahol sikeresen érettségizett. Egyetemi tanulmányait 1949–1953 között a pécsi Jogi Karon folytatta, ahol kizárólagosul végzett. Végzését követően 1953-ban tanársegéd lett egyetemén, ahol végigjárva a ranglétra különböző fokozatait, 1967-ben egyetemi tanári kinevezést kapott. (Egy négyéves kitérőt leszámítva – amikor 1954–58 között aspiránsképzésen vett részt Budapesten – mindvégig a pécsi egyetem alkalmazottja volt.) 2000-től professor emeritus volt. 1974–75 között a kar dékánhelyettese, 1975–1978 között dékánja volt. 2000–2004 között a jogi kar hallgatói három alkalommal választották az intézmény legnépszerűbb oktatójává. 2000-től a *Jura c.* folyóirat főszerkesztőjeként és a *PhD Tanulmányok c.* kiadványszerkesztőjeként is dolgozott.

Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás c. akadémiai doktori értekezését 1999 áprilisában védte meg. 1990–1998-ig – a magyar jogrendszer átalakulásának egy rendkívül fontos időszakában – tagja volt az Alkotmánybíróságnak. Tagja volt számos szakmai testületnek. Több mint száz alkalommal tartott külföldön szakmai előadást, és 35-ször terjesztett nemzeti referátumot nemzetközi tudományos kongresszusok és konferenciák elé.

Számos állami kitüntetésben részesült; egyebek mellett az emberi jogok védelme területén kifejtett magas szintű tudományos tevékenységéért az *Országos Igazságszolgáltatási Tanács és az Igazságügyi Minisztérium* kitüntetésében részesült (2005), 2009-ben *Szent-Györgyi Albert-díjat*, 2010-ben *Deák Ferenc-díjat* kapott. Pécs és Jánoshalma is a város díszpolgárává választotta.

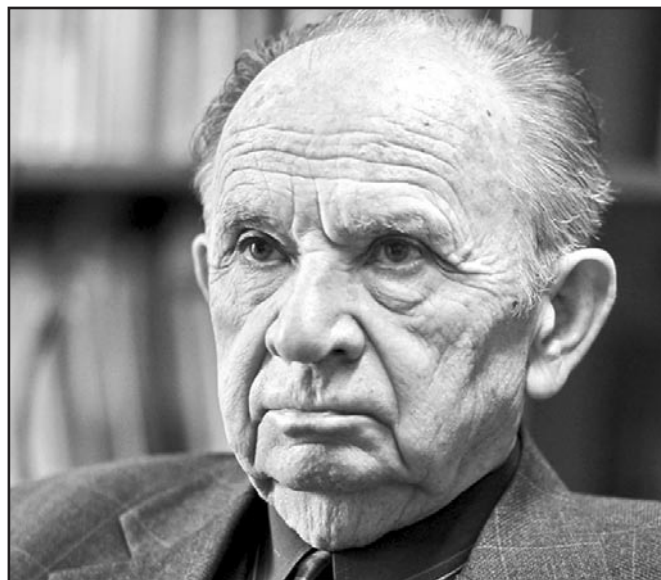
Oktatótársai (köztük egykori tanítványai) így emlékeznek rá:

Dr. Fábián Adrián, a PTE ÁJK dékánja, Közigazgatási Jogi Tanszék docense: „Ádám Antal könnyed stílusú, magával ragadó előadó volt, de játékosága sem leplezte hihetetlen felkészültségét, óriási tudását. Empatikus volt, valódi humanista, nagy hatású szakíró és szigorú szerkesztő-lektor. Igazi tudós embert ismertem meg személyében, aki egész életében az alkotmányosság szószólója volt. Halálával nemcsak a legendás pécsi közjogi iskola utolsó tagja távozott közösségünkől, hanem egy korszak is lezárult a jogi karon.”

Dr. Petrétei József, a PTE ÁJK Alkotmányjogi Tanszékének egyetemi tanára, korábbi igazságügyi miniszter: „Mély szomorúsággal vettem tudomásul, hogy kedves professzorom, Ádám Antal tanár úr, volt alkotmánybíró, aki oktatóm, mesterem és atyai jóbarátom volt, végleg eltávozott közülünk. Derűs éleltellete, hatalmas tapasztalaton nyugvó bölcsessége, olthatatlan tudományos érdeklődése, kollegiális segítőkészsége örök példa számomra. Hosszú egyetemi pályafutása során – aminek nagy része egybeesett a pécsi jogi kar közel százéves fennállásának majdnem hetven évével – joghallgatók ezreit tanította a jogtudomány és a jogász hivatás tiszteletére, emberségre és elhivatottságra. Jóval több, mint félezer tudományos közleménye, több száz alkotmánybírói határozat meghozatalában való érdemi és irányadó közreműködése a korszakos tudós

eredményének kiemelkedő lenyomata. Bár személyisége pótolhatatlan, munkássága a jogtudomány részeként – amíg e tudomány létezik – fennmarad. Szeretettel óvó tanácsai, példamutató egyénisége bennünk, tanítványaiban él tovább.”

Dr. Nochta Tibor, a PTE ÁJK Polgári Jogi Tanszékének egyetemi tanára: „(...) Professzor úrtól elsőéves joghallgatóként tanulhattam meg az alkotmányos értékek fontosságát, az állam és a társadalmi szervek működését, a vallások jelentőségét. Elragadott az a tanári szenvedély, felkészültség, fantasztikus memória, a csillogó szempár, amely jellemezte Ádám professzor urat. Ezek az erényei életkora előrehaladtával sem koptak meg. Élmény volt vele minden találkozás, beszélgetés. Tanácsai, gondolatai, sajátos meglátásai építették a lelket, tudatomat. Szigorú volt hozzám, amiért köszönettel tartozom. Ha találkoztunk, mindig rákérdezett, hogy állok kutatásaimmal, mivel foglalkozom éppen. (...) Minden kutatómunkámra vonatkozó válaszaikra csak annyit mondott, hogy »csodálatos«. Ennél fontosabb és szebb biztatást senkitől sem kaptam tudományos pályám során. Gondterheltnék – és talán szomorúnak is – csak egyszer láttam őt. Amikor Lábady Tamás temetésére tartottunk. Végig az úton arról beszélt, hogy egyetlen igaz törvényre lelt a vallástörténeti, valláselméleti kutatásai során: az »állandó változás törvényére«. Őrzöm ezt a mondatát, és átadom további életemben, hogy méltó lehessen emlékéhez.”

Ádám Antal (1930–2020)

Dr. Bércesi Zoltán, a PTE ÁJK Polgári Jogi Tanszékének címzetes egyetemi docense: „Ádám professzor úrról – családi ismeretség okán is – gyerekkorom óta sok emlékem van. Ha az emlékeket jellemző kifejezésekre kéne váltani, nehezen tudnék választani, melyik a fontosabb: a közvetlen, a humánus, a bölcs, a humoros, a támogató... lehetne sorolni. Ő volt a hatalmas tudással rendelkező »klasszikus« professor, akivel nem lehetett úgy találkozni, hogy ne legyen egy-két érdeklődő szava, vagy akár egy jó története. Az a személyiség volt, akinek nem kellett megemelnie a hangját, hogy figyeljenek rá. Eszköztelenül, szerényen volt szuggesztív és szeretnivalóan kedves. Még az előadásán – egy kari buli utáni reggelen – el-elbóbiskoló hallgatójától is csak annyit kérdezett mosolyogva az óra végén: »És sikerült álmodni, kollegina?« Az egyetem, az universitas volt az igazi közege: nagyon kedvelte és értette a fiatalokat. Komoly figyelmet és energiát fordított a fiatalabb oktató kollégák szakmai támogatására, mentorálására is. Polgári jogásként is mindig számíthattam a tanácsaira. Hiányozni fog.”

Dr. Béli Gábor, a PTE ÁJK oktatási dékánhelyettese, a Jogtörténet Tanszék tanszékvezető docense: „(...) Ádám professzor kedves közvetlenséggel faggatott erről-arról szinte minden alkalommal, mások mellett olvasmányaimról, kutatási terveimről, és helyeselte az akkor még úgy-ahogy formálódó elképzeléseimet. Rigorózus lektor volt, aki, ha az ügy megkívánta, nem kímélte idejét, hogy a szerzővel akár többször is leüljön operátumának tökéletesítése, kifogástalan rendbetétele érdekében. Ezekből jóízű beszélgetések kerekedtek, majd már a dolgozattól függetlenül folytatódtak később, más közegben is. Az állam és egyház viszonya, a vallás és erkölcs, a vallás és jog kapcsolata körében, ami az alkotmányjogászt és a jogtörténészt egyaránt izgatta, érdekes, tanulságos, olykor különös konklúzióra vezető vitáink régi írók, akár egyháziak, akár világiak műveinek felelőtlenségéből, illetve egy-egy kortárs szerző megállapításai-ból nőttek ki, amiket kedélyes epizódok tarkítottak, mint például a piknikus alkalmú tudósok mentalitásáról szóló sziporkák a professzor úr részéről. Ádám Antal kiválóan kérdező, érdeklődő, a másik álláspontját messzemenően tiszteletben tartó vitapartner, a mindennapok szülte konfliktusok feloldásában a méltányos

Ádám Antal pályája csúcspontján, az alkotmánybíróság tagjaként

megoldások és az észszerű, megnyugtató kompromisszumok híve volt, aki minden körülmények közt elvetette az indulatos vagy sértő megnyilvánulásokat, kirohanásokat. Ádám Antal professor kiemelkedő tudományos munkássága, a hallgatók iránti töretlen elköteleződése múlhatatlanul egybefonódik a pécsi jogi karral, immár az emberi értelemmel belátható örökkévalóig. Isten nyugosztalja, és adjon örök békét számára.”

Dr. Andrassy György, a PTE ÁJK Jogbölcséleti és Társadalomelméleti Tanszékének professor emeritusa: „Sok emléket őrzök Ádám Antalról, hiszen éveken át tanítványa, majd több mint negyven éven át kollégája lehettem a Karon. Az egyik első, fiatal oktatóként szerzett emlékem, hogy felkerestem, mint a Kar egyik tudományos folyóiratának szerkesztőjét azzal, hogy szeretném tanulmányomat megjelentetni a kiadványban. Készségesen fogadott, átvette a kéziratot, belelapozott, majd azt mondta, értesíteni fog az ügyben. Így is lett, nem sokkal később ismét találkoztunk, s ekkor aprólékosan, bekezdésről bekezdésre szinte minden vesszőről, pontos vesszőről és ehhez hasonlókról szólt valamit, és hosszasan sorolta kifogásait, javaslatait, majd hozzátette: egyébíránt az írás közölhető, ha az említett hibákat kijavítom. Elkeseredetten jöttem ki tőle, hiszen én világmegváltó gondolatokkal mentem hozzá. Mindenesetre ekkor tanultam meg életre szólóan, hogy nem elég, ha az embernek van egy-két jó gondolata, s ezeket le is tudja írni; nagyon oda kell figyelni a formai oldalra

is. A másik emlék, amelyet felidézek, az volt, hogy bár más tanszéken dolgoztunk, és így nem volt közöttünk szoros szakmai kapcsolat, úgy tíz évvel ezelőtt többször keresett filozófiai, jogfilozófiai kérdésekkel, elolvasta az általam írt jegyzetet, sőt később megkért, hogy legyek a lektora egyik monográfiájának. Örömmel vállaltam a lektori feladatot, alaposan tanulmányoztam a kéziratot, amelyet aztán nagyra értékeltem; voltak persze kisebb kritikai észrevételeim, javaslataim, s hangot adtam egy komolyabb hiányérzetemnek is. Láttam rajta, hogy ez utóbbi rosszul esik neki. Egy-két hónappal később azonban futólag találkoztunk, és könnyedén közölte, hogy kiegészítette a kéziratot. Ezt követően már kölcsönösen kerestük egymást különféle elméleti kérdésekkel, jó beszélgetéseket folytattunk például Platónról, az értékekről, Losonczy István egykori pécsi professor jogfilozófiájáról.”

Dr. Tilk Péter, a PTE ÁJK Alkotmányjogi Tanszékének tanszékvezető docense: „Ádám professzor úr a PTE ÁJK oktatói számára sok tekintetben példakép volt. A professzor úr segítőkészsége, figyelmessége, munkaszeretete legendás. Nem lehetett úgy valamilyen problémával, kérdéssel megkeresni, hogy ne türelemmel, támogatással, alapos tanítással reagált volna rá. Hallgatónak és oktatónak bármikor nyitva állt az ajtaja. Jómagam hallgató korom óta kaptam tőle szakmai és emberi figyelmességet, mentori segítséget a szakmai előrelépésben, amiért mindig hálával tartozom neki.” ■

„Egy élet is kevés mindent megtanulni...” Dr. Márkus Máriaival ösztönző versenyekről, a folyamatos szakmai fejlődésről, hagyományos és alternatív orvoslásról

■ Interjúalanyom már általános iskolás korában eldöntötte, hogy milyen foglalkozást-hivatást választ majd felnőttként magának, sőt még a szűkebb szakterületet is kitalálta. Pályafutása során folyamatosan képezte magát, újabb és újabb területekkel bővítette tudását. Félig nyugdíjasként is aktív még, nehezen is tudna meglenni munkája nélkül, de alighanem munkahelye is nehezen tudná nélkülözni őt. Férjével közel fél évszázada, az egyetem első napja óta együtt vannak, s immár többszörös, boldog nagyszülők. DR. MÁRKUS MÁRIÁVAL, a Bajai Szent Rókus Kórház traumatológiai osztályának főorvosával beszélgettünk.

Zalavári László

■- Csátalján születtem 1955. december 25-én. Azt gondolom, születésem napja is meghatározó volt egész életemben. A szüleim parasztemberek voltak, egész életükben nagyon sokat dolgoztak, s mivel nehéz fizikai munkájuk volt, engem arra ösztönöztek, hogy tanuljak. Már gyermekkoromban sokféle fizikai munkát megismertem, ebbe beletartozott a kőművesmunka, az állattartás és a földmunka is. Az általános iskolát falumban végeztem. Nagyon szerettem, és könnyen is ment, minden tantárgyat szerettem, végig kitűnő voltam, sok tantárgyból jártunk versenyekre, és többször nyertünk is. Az iskola igen magas színvonalúnak számított akkor a megyében, kitűnő tanárokkal.

A falu valamikor, az 1946-1947-es kitelepítésig sváb település volt, amikor is székeleyeket, délvidékieket, gyomaiakat, illetve felvidékieket telepítettek be az erőszakosan kitelepített németek helyére. Kiváló tanítóimnak (Hargitai János, Baranyai tanár úr) köszönhetően már az alsó tagozatban tanulhattunk németül, amit a gimnáziumban és az egyetemen is folytattam, ezért mindig is hálával tartozom nekik. Nagyon szerettem a magyart, a történelmet a kiváló Mayer Antal tanár úr tolmácsolásában, az orosz, valamint a biológiát Sánta Mihályné tanárnő jóvoltából, ami a későbbiekre is meghatározó volt életemben.

- Mi vitte az orvosi pálya felé: valami véletlen vagy tudatos elhatározás? Esetleg volt valaki inspiráló?

- A csátaljai iskola elsősegélynyújtó versenyekre is eljutott, megyei első is lettünk többször. Ekkor kezdődött az érdeklődésem a gyógyítás iránt. Még nem tudtam megfogalmazni, hogy milyen orvos szeretnék lenni; egy biztos volt: olyan orvos, aki a töréseket, a sebeket gyógyítja. Már ekkor békákat, csurikat (kis verebeket) bontottunk fel, érdeklődve a belső szervek iránt. Falun minden disznóvágásnál segítenünk kellett, így ott is volt lehetőség az anatómiai tájékozódásra. Gimnáziumba a Tóth Kálmánba jártam, a választást pedig az

indokolta, hogy a faluból négyen is mentünk oda, így együtt maradhattunk, ami nagyon jó volt a kis csapatunknak, mert az osztályunkból a többi 20 diák bajai volt. Itt is gőzerővel tanultunk, de az elsősegélynyújtó versenyeken szerzett sikerek még az országos versenyen is meghatározták a már gyermekkorom óta dédelgetett álmaimat. A bajai mentőállomáson nhtalmas tudású mentőtisztoktól kaptunk kiképzést, majd a bajai kórház baleseti sebészeti is bejárhattunk, ahol Huszár Gergely főorvos (aki később tanítómesterem és nagyon kedves kollégám is lett) oktatott az elsősegélynyújtás alapjaira. A Magyar Vöröskereszt vezetése meghívott Zánkára és Budapestre az elsősegélynyújtó versenyek felkészítésére, illetve a zsűrijébe is, és ez gimnazistaként hatalmas megtiszteltetés volt számomra.

A gimnáziumban kiváló tanárainak köszönhetően megpróbáltam fél évvel előbb felvételizni az orvosira a Szovjetunióba, csak azért, hogy tudjam, milyen egy felvételi. Hál' Istennek, ez akkor a fizika miatt nem sikerült, mert nem akartam KÖJÁL-orvos lenni Leningrádban. A magyarországi orvosi felvételi viszont nagy örömmre sikerült Szegedre, így mondhatjuk, hogy már sínen voltam.

- Egyetemi tanulmányai alatt is dolgozott már a kötelező szakmai gyakorlatokon túl is. Mit és miért?

- A rengeteg tanulás mellett ekkor már célorientáltan a baleseti sebészet felé kacsintgattam, egyértelműen az elsősegélynyújtási versenyek során szerzett sikerélmények vezettek a traumatológia irányába. Ez meghatározó volt már az általános iskolában és a gimnáziumban is. Harmadévből TDK-hirdetésre jelentkeztem négy fiúval együtt a II. számú sebészeti klinikára, de a végére egyedül maradtam. A klinikán megismertem egy kedves műtősnőt, aki akkor az ambulancián tevékenykedett, és a szorgalmam jutalmaként egy kis idő után megengedték, hogy minden másnap ügyeljek reggel az ambulancián, Irénke helyett. Az akkor szakvizsgázott szakorvosok (akik mára professzorok és osztályvezetők

Dr. Márkus Mária

lettek), sőt több nyugdíjas is nagy türelemmel tanítottak, segítettek, miután megtudták, hogy eltökélt szándékomban, hogy a traumatológiát megismerjem. Ott tanultam meg már harmadnegyed-ötödévből az ambuláns ellátás alapjait, ami később nagy hasznomra volt. Ezúton is köszönetemet fejezem ki az ambulancia és a klinika orvosainak, akik közül az ország minden szegletébe jutottak példaképeim és barátaim. Nagy hálával kell megemlítenem Kásler Miklós, Dóczi Tamás, Simonka Aurél, Dósa Gábor professzorok, valamint Kiss Gyula, Endrődi, Nyírádi főorvos urak nevét.

Ötödévből már várandós voltam a lányommal, de még bejártam a klinikára. Kislányunk a tanév végén született. Az egyetem első napjától fogva ismertem leendő társamat, Koch Györgyöt, akivel harmadévből össze is házasodtunk. A férjem jogot végzett, mi pedig már 46 éve vagyunk együtt.

A szigorló évetem mindvégig a bajai kórház traumatológiájában töltöttem, mert kevés volt akkor az orvos. Az első főnököm Bitó István volt, ez az időszak meghatározónak bizonyult orvosi pályám elején. Az a megtiszteltetés is ért, hogy már szigorló orvos koromban operálhattam, ambulálhattam, mert az alapokat Szegeden 3 év alatt megszereztem. Persze Szabó Győző és Huszár Gergely „fogták a kezemet”, nagyon sokat köszönhetek nekik.

- Az évek-évtizedek alatt folyamatosan képezte magát, több végzettséget is szerzett.

- Szakvizsgát tettem traumatológiából, sebészetből, majd évek múltán ortopédiából is. Tanulni mindig is nagyon szerettem, ezért úgy gondoltam, hogy a szakvizsgák választásakor olyan legyen az irányultság, amelyet tudok ötvözni a baleseti sebészettel. Így jött az ortopédia, amely még kitágította a látókörömet. A lábsebészetet pedig a német orvosok által

Budapesten szervezett konferenciák inspiráltak, ahol fordítottam a kollégáknak, megismerkedtem az előadókkal, így több alkalommal volt lehetőségem németországi gyakorlatokra is eljutni.

Az itt töltött 24 év után két évet az *Országos Egészségbiztosítási Pénztár Országos Orvosszakértői Intézetében (OOSZI)* dolgoztam, Bajáról személyes okok miatt mentem el. 2004-ben sikerült ismét a bajai traumatológiaián folytatnom, közben megszereztem még az egészségbiztosítási szakvizsgát is. Ekkor már a harmadik főnököm volt, *Juharosi* főorvos után Vass Antal főorvos úr következett. Külön meg kell köszönnöm kollégáimnak, hogy a munka mellett tanulhattam és vizsgázhattam, ugyanis ilyenkor ők tartották a frontot helyettem. Érdeklőt és kihívás volt számomra az igazságügyi szakértői munka is, melyet hosszú ideig végeztem.

- Elég távol esik a többi szakterületétől. Honnan jött ehhez az ösztönzés?

- Az igazságügyi szakértést „dabcól” végeztem el. Évtizedekkel ezelőtt ugyanis egy traumatológus kolléga, szerintem nem helyesen, kissé dehonosztáló szakértői véleményt fogalmazott meg rólam. Ez arra irányított, hogy ha tehetem, olyan szakértő legyek, aki korrekt, a legkevésbé bántó, de igazságos véleményt ad a kollégákról. Ez évtizedekig működött is, de most már abbahagytam.

- A hagyományos orvoslás mellett alternatív gyógymódokban is otthon van. Melyek ezek és honnan jött az ötlet, hogy az orvostársadalomban talán nem éppen jó szemmel nézett módszereket is kitanuljon?

- Miután az igazi szakmám gördülékenyen ment, a műtöbökk vezetését is rám bízták. Ezt követően kezdtem érdeklődni a nem konvencionális medicina iránt, mert úgy éreztem, ennek is van létjogosultsága, ha orvosként a hagyományos gyógyítással együtt is végezhetem. Kerestem az utamat sokáig, míg végre rátaláltam Pesten a *Holisztikus Medicina Alapítványra*, ahol orosz orvosoktól manuáltherápiát (csontkovácsolást) tanultam, és vizsgát is tettem belőle. Ezt követte Szegeden két év *Lentz* professzornál a hagyományos kínai orvoslás terén, ugyancsak vizsgával és igen mély barátságok szövődésével. A neuráltherápiát pedig Pesten végeztem el, *Hegyi Gabriella* szervezésében.

Ma a természetgyógyászati szövetség deklarálása szerint ez az a három tevékenység, amelyet csak orvosi diplomával lehet végezni. Göröngyös út volt, amíg ki nem alakult a pozitív visszaigazolás a gyakorlatban. Amikor elkezdtem, még nem volt általánosan elfogadott a természetgyógyászati módszerek alkalmazása. Az idő mára igazolt bennünket, most már egyre több beteg keresi-választja

az alternatív gyógymódokat, és el is fogadják azokat. A kezdeti időkben kissé nehezebb volt, de ma már ez szinte természetes a betegek körében. Viszont e módszereket csak a magánrendelőmben alkalmazom. Meg kell jegyezni, hogy a hagyományos orvoslás minden tekintetben elengedhetetlen. Ötvözni kell a kettőt, és működik!

- Hogy lehet lépést tartani a szakma folyamatos fejlődésével?

- A továbbképzések mindig feltöltöttek, igen gyorsan fejlődő szakmánkban ez elengedhetetlen is. Szívesen járok külföldre is, a német nyelv birtokában kongresszusokra és gyakorlatokra is. Időközben a lábsebészet is bekerült az érdeklődési körömbe. A traumatológia mindig és folyamatosan megújul, s ezt követni is kell, tehát a képzés állandó. A negyven év alatt óriási szemléletbeli változáson ment át a szakma, nem is beszélve a műszerek folyamatos fejlődéséről. A betegnek sokkal jobb, hogy ma már nem nagy sebektől operálunk, az ellátó személyzetnek viszont veszélyesebb a munkája a megnövekedett röntgensugárzás miatt, ugyanis mi röntgen alatt műtünk.

- Mit jelent Önnek a hivatása?

- Évtizedek óta végzem, nagyon szeretem csinálni, a munka nekem örömet okoz, a traumatológián még most is csoda, amikor az adrenalin felszökik egy-egy kihívás esetén. Már félig nyugdíjas vagyok, de őszintén meg kell mondanom, nagyon nehezen találok a helyem a mindennapi munka után. A kórházi vezetésnek köszönhetően dolgozhatok majd tovább, aminek nagyon örülök. Néhány év óta immár a negyedik főnököm van *dr. Székeli Sándor* személyében, akivel igen szívélyes emberi kapcsolatot ápolunk, és ez nyugdíjas éveimben külön öröm számomra. Szükség is van a munkámra, mert nagyon lassan töltődik fel a rendszer, két generáció hiányzik közülünk. Ennek okai ismertek. Hozzáteszem, nekem is lett volna alkalmam elmenni külföldre, a nyelvtudásom is meglett volna hozzá, de én egy igazi magyar, afféle röghöz kötött ember vagyok. Ami a tanulást illeti, egy élet is kevés mindent megtanulni. Minél többet tanulok, annál inkább úgy érzem, hogy még mennyi mindenre lenne szükség, ezért ezt nem is szeretném abbahagyni.

- Az elmúlt 40 évben minden bizonnyal akadtak különleges esetei a pályán. Kérem, említsen néhányat!

- Azért a sikerélményekről is essen szó, hiszen a kudarc, a beteg elvesztése igen fájdalmas, egy életen át elkísérő, kitörölhetetlen emlék marad. Egyszer egy fiatalember nyílt koponyatöréssel került be hozzánk. Ma már az ilyen sérülést idegsebészek látnák el. Esméletlen volt, elláttuk, az édesanyjának mondtam, készüljön fel a legrosszabbra is, de egy hónap után, a ki-

váló intenzív kezelésnek köszönhetően felépült. Amikor találkozunk, máig puszival köszönt. Néhány éve volt egy számomra nagyon kedves műtét, amikor is egy 21 éves fiatalnál Achilles-ín tájéki tumort távolítottunk el úgy, hogy más, nagy intézetekben nem vállalták. Szerencsére az irodalmi kutatások során elének bukkant egy cikk, amely segített utat mutatni az igen ritka betegség folytán kialakult, kétoldali daganat eltávolításában. Ezért az eredményes kezelést a kórházam Róna Dezső-djiban részesített. Bár ami az elismeréseket illeti, számomra a betegek mosolya mindennél többet ér. Ebben a szakmában a sikerélmények előrevisznek, a betegek, főleg a fiatalok elvesztése viszont egy életen át nyomja a hátizsáinkat.

- Családjáról mit lehet tudni?

- A férjemmel már a gimnáziumi évek alatt találkoztam, és egy irodalmi kör résztvevőjeként ismerkedtünk meg. A sikeres felvételi után tudtam meg, hogy Szegeden melyik kollégiumban fog lakni. Kezdetben még nem ismertem senkit a városban, ezért felmentem a kollégiumába, onnan elmentünk a „restibe”, és azóta együtt vagyunk. Két gyermekünk van, *Magdolna* lányom révén pedig három gyönyörű unokánk, akik bearanyozzák az életünket. A lányom az apja mellett tevékenykedik, szintén ügyvédként. *Zoltán* fiunk még nem nősült meg. Férjem, *dr. Koch György* már nyugdíjas, de ő is dolgozik tovább. Az bizonyos, hogy mindezt az ő segítségével nélkül nem tudtam volna megvalósítani.

- Ha akad némi szabadideje, mivel szereti tölteni?

- A negyven év alatt próbáltunk időt szakítani az utazásokra is. Sokfelé jártunk, sajnos sokféle még nem, de ezt a hiányosságot a hátralévő időben megpróbáljuk még pótolni. Hobbiként az olvasás és a lakóautózás, kempingezés is folyamatos, szerencsére ebben azonos az érdeklődési körünk a férjemmel.

Jártam Erdélyben a kórház jóvoltából, ahol az ingyen gyógyítás, segítség hatalmas élményt nyújtott, ezért is szeretnék még visszamenni oda. Afrikában is vannak még terveim, ugyanis egy ghánai barátommal szeretnék még „koszt-kvartélyért” cserébe gyógyítani, ha sikerül megszervezni. (Afrika különben is a szívem csücske.) Remélem, hogy az egészségünk még engedi mind a munkát, mind a hobbit kiteljesülni. A földrész iránti vonzódásom még 1996-ban kezdődött, akkor volt szerencsénk a kollégámhoz, egyben barátomhoz kiutazni Ghánába, és ez az Afrika iránti szerelmem azóta is tart. Nem könnyíti a helyzetet, hogy a férjemet két éve újraélesztették; van egy autoimmun betegsége, az izmai gyengék, így most rajtam a sor, hogy a magam részéről viszonozzam mindazt a sok-sok áldozatot, amit ő hozott értem annak idején. ■

Járványok és pusztulások az európai történelemben

3. rész: Az alattomos sorvasztó, a tuberkulózis

„A betegség az élet feslett formája.” (Thomas Mann: Varázshegy)

Masa György

■ Örömmel folytatom dr. Mayer János által megkezdett sorozatot az emberiség történetét befolyásoló járványos betegségekről. Biológiaiánként vesszőparipám a természet hatásának bemutatása társadalmunk alakulására, és – bár a mikroorganizmusoknak mérhetetlen haszna is mutatkozik – a járványok a leglátványosabb példái ennek. Hasonló érdeklődésű Bajai Honpolgár-olvasók számára ajánlom Jared Diamond *Fegyverek, járványok, technikák* c. könyvét, melyben a szerző természettudományos oldalról közelíti a történelemhez, mindenki számára érthető, olvasható formában.

1. A sorvasztó

Az előző részekben főszerkesztőnk a pestis és a kolera járványok hatását elemezte. Ezek a betegségek gyors lefolyásúak, és rövid idő alatt nagy tömegek fertőződhetnek és halhatnak meg bennük. Nem véletlen, hogy az emberi kultúrában hatalmas, apokaliptikus képek maradtak meg róluk. A pestis nevének hallatán ereinkben megfagy a vér, és lelki szemeink előtt megjelenik a fekete alak, kaszájával suhint egyet, és a nép válogatás nélkül hullik. A tuberkulózis nem ilyen. A megszemélyesítést messziről kerülő orvosi könyvek is az „alattomos” jelzővel illetik. Legjobban Petőfi sorai illenek rá: „*lassan hervadni el, mint a virág, melyet titkos féreg foga rág*”. Hippokratész *phthisis*-nek, azaz sorvasztónak hívja. Kiterjedt járványokat csak az utóbbi századokban okozott, de alattomoságát bizonyítja, hogy a történelem során a legtöbb halálesetet okozó fertőző betegségnek tartják. 2018-ban a WHO adatai alapján 10 millió embert diagnosztizáltak új túbécés betegként a világban, és mivel a fertőzöttek 90%-a tünetmentes, így az új fertőzöttek száma 100 milliós tömegre tehető. Ebben az egyetlen évben 1,5 millió ember halt meg a betegség következményeként, közöttük 23 000 gyermek. Pillanatnyilag 2 milliárdan hordozzák a kórokozót.

A tuberkulózist a *Mycobacterium tuberculosis* baktérium és kisebb részben rokonai (*M. bovis*, *M. africanus* stb.) okozzák. A baktérium a betegségek többségében a tüdőt támadja, de károsíthatja a mellhártyát, a bélrendszert, a veséket, a csontokat, az ízületeket, az agyhártyát. A szervezetbe jutva az immunrendszer gyorsan támadást intéz ellene, és apró gyulladásos góccok keletkeznek a tüdőben. Ebben

az elsődleges szakaszban a beteg sokszor tünetmentes, de jelentkezhet fáradékonyság, étvágytalanság, köhögés, délutáni hőemelkedés. Az elsődleges fertőzés magától gyógyul, a szervezet a bacilussal telt góccokat meszes tokkal veszi körül. Ezeknek a gümőknek a belsejében élő kórokozók maradnak. Ha a szervezet kedvezőtlen körülmények közé kerül, feloldódhatnak, és a bacillus szétszóródik a testben, így kialakul a sokszor halálos kimenetelű másodlagos fertőzés. Ez hosszú lefolyású, több évig is elhúzódhat, így a társadalomnak és a munkaképtelenné váló beteg családjának is komoly terhet jelent. Az általános legyengülés mellett tartós köhögés, sápadtság, mellkasi fájdalmak és végül vér felköhögése tartozik a jellemző tünetek közé.

A fertőzés forrása a beteg személy, a tünetmentes hordozók nem terjesztik a betegséget. A kórokozó mikrocseppekkel terjed, nyállal együtt szabadul ki a testből a koronavírusnál megismert módokon, de fertőzhet szennyezett élelmiszerekkel és anyatejjel is. A bacillus nagyon ellenálló, beszáradt köpetben hónapokig fertőzőképes. A betegség háziállatokat (leginkább szarvasmarha, disznó) is támad, így ezek is terjesztőivé válhatnak.

A baktérium eredetének kérdésében bizonytalanok a tudósok. A betegség nyomot hagyhat a csontvázon, így lehetőség van régészeti leletek vizsgálatára (paleopatológia). Újabban már fél millió éves *Homo erectus*-csontokon is felfedezni véltek tuberkulózis fertőzésre utaló jeleket, de elterjedtebb nézet, hogy a baktérium a kerdők háziiasítása révén került az emberre 10 000 évvel ezelőtt. Mezopotámiai iratokban szerepel utalás jellegzetes tüneteire, és a Bibliában is felismerni vélik említését. 5000 éves egyiptomi múmiákban már kimutatható, ami perdöntő bizonyítéka annak, hogy a tbc az emberi civilizációval egyidős, és az emberiség egyik első fertőző betegsége.

2. Morbus hungaricus?

A betegségnek számos névváltozata ismert. A görög gyökerű *ftízis* ritkán használatos. Angol nyelvterületen a latin eredetű, sorvadás értelmű *consumption* nevet viselte, de az angol mondja a kifejező *white plague* (fehér pestis) nevet is. Magyarul hétköznapi nyelvben *tüdőbajnak*, *tüdővésznek* hívják. A *tuberkulózis* (am. *gümőkór*) pontosabb elnevezés, ennek rövidítése a

A TBC-beteg Edward Munch *A beteg gyermek* c. festménye

gyakran használt tbc. A modern nemzetközi szakirodalomban TB-ként hivatkoznak rá.

Gyakran hallani, hogy a túbécét morbus hungaricusnak, vagyis magyar betegségnek hívták. Valóban régi szokás, hogy a járványos betegségeket arról a népről vagy régióról nevezzék el, ahol először ütötték fel a fejüket. Így születtek meg a spanyolnátha, angolkór vagy a franc kifejezések. A tbc azonban nem Magyarországon lángolt fel először, és rögtönzött internetes kutatásom során nem találtam nyomát, hogy idegen nyelvterületen így neveznék. Nem életszerű, hogy a nemzetközi orvosi gyakorlatban megváltoztassák egy jól ismert betegség bejáratott nevét, főleg egy bonyolultabb kifejezésre. Elképzelhető, hogy a XX. század első felében Magyarországon néhányan valóban írtak így róla, de ez inkább csak publicisztikai fordulat lehetett. A külföldi és magyar orvosi nyelv azért sem választhatta ezt a formát, mert már létezett egy betegség, amelyre alkalmazták Történt, hogy 1556-ban hazánk területén harcoló császári hadseregben egy addig a környéken nem ismert fertőzés ütötte fel a fejét, melyben több ezer katona vesztette életét. A tábor orvosa, *Johannes Eichmann* írta le a betegséget, és nevezte el morbus hungaricusnak, melyet ma a ruhatetű által terjesztett *kiütéses tifusz* (flekktifusz) gondolunk.

A köztudatba a szocializmus évei alatt került be a téves elnevezés, amikor a tbc legyőzésére büszke hatalom a tankönyvekben így oktatta az ifjúságot: „...a népnézű Horthy-korszakban Magyarországon oly magas volt a tüdőbetegek száma, hogy a tuberkulózist szerte a világban »Morbus Hungaricus«-nak hívták”.

3. Romantika és realizmus

A tébécé az őskor óta jelen van, de tömeges megbetegedéseket csak a XIX. századtól mutat. Ennek okai között biztosan szerepel, hogy a régebbi korokban a nehéz életkörülmények és a gyakori egyéb fertőzések gyorsan elvitték a legyengülő tuberkulózisos beteget, az alattomos kór megbújt a többi mögött. Az első ipari forradalom hatására létrejövő füstös nagyvárosok és a korai kapitalizmusra jellemző nyomorúságos életkörülmények (rossz minőségű élelem, zsúfoltság, elégtelen higiénia) kedveztek a betegség terjedésének, mert legyengítették az emberek immunrendszerét, és a bennük szunnyadó bacilusok elő tudtak törni. Nem utolsósorban a nyomorral együtt járó alkoholizmus és a dohányzás elterjedése említhető meg a betegek megszorodásának okaként.

A tébécé első sorban a nyomor betegsége, de ebben az időben nem kímélte a jobb anyagi körülmények között élőket sem, hiszen a betegség terjedésével a fertőződés esélye mindenki számára megnövekedett. Királyok, művészek, hírességek kapták el a kórt, és vitték be a köztudatba a tüdőbaj hírét. Mindez egybeesett a XIX. század elején korstílusnak számító romantika kibontakozásával. Az irányzat meghatározó művészei közül sokan küzdöttek tuberkulózissal: *Keats*, *Delacroix*, *Chopin*, *Edgar Allan Poe* csak a legismertebbek a hosszú listáról. Ennek hatására a tüdőbaj „divatba jött”. Művészi érzékenységet társítottak hozzá, a biztos halál közelségének tragikumma és a sápadt, gyenge, lázban égő test képe megmozgatta a romantikus fantáziát. Népszerű alkotásokban jelent meg, például *ifjabb Alexandre Dumas Kaméliás hölgyében*, ahol a tragikus sorsú főhősnővel a tüdőbaj végez. A mű, amely az írónak *Marie Duplessisszel*, a

szép kurtizánnal folytatott szerelmi kalandjából táplálkozik, először regény formában, majd színdarabként jelent meg. Ez utóbbi szolgáltatta az alaptörténetet *Verdi Traviata* című operájához. Ugyancsak ebben az időben született *Henri Murger Bohémvilág* című regénye, amely *Puccini* operájának szövegvölgényét ihlette, benne a tébécés *Mimivel*.

A romantika korszakának lezárulásával ez a bizarr hozzáállás átalakult. Az irodalmi realizmus alkotói már annak látták a tuberkulózist, ami valójában volt: nyomorgó embereket sújtó kegyetlen csapásnak. *Dosztojevszkij Bűn és bűnhődésében* a tüdőbajos *Jekatyerina Ivanovna* egy lecsúszott kishivatalnok özvegye, aki mostohalánya kiürítéséből él, halála előtt esztét vesztve koldul gyermekeivel Pétervár utcáin. *Dosztojevszkij* és honfitársa, *Csehov* is a tébécé áldozatai lettek. A kulturális kitekintésből nem lehet kifelejteni *Thomas Mann Varázshegy* című regényét, amelynek minden szereplője tuberkulózisos.

4. Csatát nyerünk

A betegség elleni küzdelem első állomása a betegség pontos felismerése. Legkorábbi ránk maradt orvosi megközelítésű leírása *Hippokratész* munkáiban található. Az ókori gyógyítók még nem ismerték fel a betegség fertőző jellegét. A felfedezés a kiváló perzsa orvosnak és polihisztornak, az első ezredforduló táján élt *Ibn Szinának (Avicenna)* az érdeme, aki a betegek elkülönítését is tanácsolta. A XVII. század legvégén állapította meg *Richard Morton*, hogy a pulmonáris tbc gümöket képez a tüdőben.

A gyógykezelésre az általános támogató ápoláson, fájdalomcsillapításon és különféle diétákon kívül sokáig nem mutatkozott lehetőség. A XIX. században a tbc rohamos terjedésével együtt megszületett a szanatóriumi kezelés ötlete. A tüdőszanatóriumokat különösen tiszta levegőjű helyeken (barlangok, magas hegyek) hozták létre, ahol a gyógyítás alapját a pihenés képezte. Nagy áttörést ért el *Robert Koch*, aki 1882-ben mikroszkópjával megfigyelte a kórokozó baktériumot, melyet tiszteletére Koch-bacilusnak is neveznek. Felfedezését Nobel-díjjal ismerték el, de Koch pályafutására árnyékot vetett, amikor elhamarkodottan állította, hogy megtalálta a gyógymódot a tüdőbajra. A fertőzés tehéntejjel való terjedését is csak később ismerték fel, ekkor *Louis Pasteur* javaslatára hirtelen magas hőfokra hevítették a nyers tejet, és ezzel elpusztították a benne lévő baktériumokat (pasztörizálás). Innovatív lépés volt, amikor az *American Lung Association* nevű társaság tudatos felvilágosító kampányokkal lépett fel az újságokban, plakátokon a betegség megfékezésére. Az erőfeszítések hatására sikerült leszoktatni a nyugati civilizációt az addig széles körben elterjedt nyilvános köpködésről. Ezeknek az

A Vöröskereszt a TBC elleni küzdelemre buzdító plakátja

egyszerű intézkedéseknek a hatására a XX. század közepére a járvány nyugaton mérséklődött. Az 1920-as évek elejére elkészült a BCG (*Bacille Calmette-Guérin*, felfedezői nevét viseli) védőoltás, amely azonban csak a II. világháború után vált széles körben alkalmazottá. Az igazi megoldást a sztreptomycin nevű antibiotikum felfedezése hozta el (*Selman Abraham Waksman*, 1944), melyet még több, hatásos tuberkulózis elleni gyógyszer kifejlesztése követet (rifampin, izoniazid).

Hazánkban a megkésett iparosodás következtében a XX. század elejére ért csúcsra a járvány, és ekkor valóban a legfertőzöttebb országok közé tartoztunk. A XX. század első évtizedében minden negyedik haláleset köthető volt a fertőzéshez. Ebben az időszakban is tettek lépéseket a betegség megfékezésére, elindult a tüdőgondozó-hálózat kiépítése, de áttörő eredményt nem tudtak elérni, és a fertőzöttek száma még sokáig magas maradt. A tuberkulózis megfékezése a kommunizmus időszakához köthető. Kötelezték a lakosságot a tüdőszűrőre való részvételre, és a diktatórikus rendszerekre jellemző szigorúsággal ennek érvényét is tudták szerezni. A felfedezett betegeket szanatóriumokban különítették el, ahol megfelelő ellátásban, gyógyszerelésben részesülhettek. Hazánkban 1953-ban vezették be a csecsemők számára kötelezően beadott BCG-oltást, és a jól szervezett csecsemőgondozásnak köszönhetően ezt mindenki meg is kapta. Elterjedt a pasztörizálás, és fokozták az állategészségügyi ellenőrzéseket, így a háziállatok felől megszűnt a fertőződés veszélye.

Az átfogó intézkedések következtében a hetvenes évek közepére a betegséget szinte teljesen sikerült visszaszorítani. Az elért ered-

„Kérlek, ne köpködj!” – ez is a küzdelem része

mények mögött nem csak az állami akarat állt, hanem számtalan elkötelezett orvos, ápoló és egészségügyi dolgozó munkája is. A szocialista rendszer fegyelme biztosan segítette a győzelmet, de nem annak volt egyenes következménye, hiszen ez Nyugat-Európában, más berendezkedés mellett is sikerült.

5. Baljós árnyak

A tébécé a fejlett országokból szinte teljesen eltűnt, veszélyeztetettnek ma az egészségügyi dolgozók, hajléktalanok, alkoholisták, bevándorlók és a HIV-fertőzöttek számítanak. Az évi 10 millió új regisztrált fertőzött a világ szegény, rossz egészségügyi ellátással rendelkező régióiból (India, Pakisztán, Banglades, Indonézia, Nigéria, Dél-Afrika stb.) származik

A megbetegedések nagy száma és a nem megfelelő orvosi ellátás felgyorsította az új, veszélyes Mycobacterium-törzsek megjelenését (MDR-TB: multi-drug resistant TB, több gyógyszernek ellenálló tbc baktérium). A rezisztens baktériumok kialakulásának folyamata azon alapul, hogy a baktériumtörzsek között természetes genetikai változások (mutációk) miatt eltérő a gyógyszerekkel szembeni ellenálló képesség. Ha a tébécére álta-

lanosan alkalmazott antibiotikumokat nem megfelelően adagolják, vagy nem elég ideig és nem kellő mennyiségben szedik azokat, akkor az érzékenyebb bacilusok elpusztulnak, viszont az ellenálló fennmaradnak és szaporodni kezdenek a betegben, aki továbbadhatja őket. Egész egyszerűen a szakszerűtlen vagy hanyag gyógyszerhasználat kitenyészti a természetes kiválasztódás darwini elvének megfelelően a rezisztens kórokozókat.

Az így kialakult MDR-TB törzsek nem reagálnak a hagyományos kezelési módokra. Elpusztításuk új fejlesztésű, második generációs antibiotikumokkal megkísérelhető, de akár több évig is tarthat a kúra, és a gyógykezelés költsége a szokásosnál nagyságrendekkel nagyobb. Az új típusú törzsek mindenütt megjelenhetnek, ahol magas a fertőzöttek aránya. Sajnos az utóbbi évtizedben már olyan baktériumok is kialakultak, melyek a legtöbb második generációs gyógyszerre is rezisztensek (XDR-TB, széles körű ellenálló TB).

Az ENSZ és a WHO kidolgozott stratégiával rendelkezik a betegség visszaszorítására. A célra fordított pénzek részben orvosi kutatásra, részben pedig a lakosság tájékozta-

„Ne köpködj! A köpködés tbc-t terjeszt!”
(amerikai propagandaplakát)

tására és a betegek szűrésére, gyógykezelésre fordítódnak. Végső megoldás azonban csak akkor várható, ha a tuberkulózist szülő nyomort sikerül mérsékelni. ■

Megkésett főhajtás egy kiváló filmrendező előtt

Hamar Péter

■ Ahogy annyi más honfitársam és annyi más ember a világ minden táján, én is kétségbeesetten zongorázom a televízió irányító gombjain, hátha sikerül jó hírekre is rábukkannom valamelyik csatornán, a koronavírus járvány ijesztő körülményei között. Jó hír egyelőre sehol, csak a baljós esélylatolgatás, a rideg számok mellbe verő prognózisa, a kiszolgáltatottság vészes árnya a lelkeken.

Aztán egy tétova kattintás nyomában megelevenedik ifjúságom jól ismert színtere, a bajai főtér. A képernyőn három ismert színész, Gózon Gyula, Latinovits Zoltán és Mensáros László sétál a Szentháromság szobor előtt, múlt század eleji viseletben, és egy pillanat alatt átlényegülök ebbe a hajdanvolt világba. Felismerem: ez *Ranódy László Aranyársarkánya*. Most újra lebilincsel, mint hajdan, amikor a kezdő tanár tapasztalatlanságával szemlélhettem Novák Antal tanár úr tragédiába forduló sorsát, okulásul a jövőre nézve.

Mikor is volt az a „hajdan”? A VÉGE főcím után leemelem a polcra a *Filmlexikont*. 1966-ban! Majd, szinte véletlenül, a pillantásom a rendező születési évszámára esik. 1919. szeptember 14. Te jószágos

Ég! Néhány hónappal ezelőtt kellett volna megemlékeznünk Ranódy László 100. születésnapjáról! Föllapozom a *Filmvilág* szeptemberi számát, de ott nem esik egyetlen szó sem róla. Mivel másutt sem találok a megemlékezés nyomát, elszégyellem magam mindenki helyett, akiket illet, hiszen nem akárkiről van szó. Az elfeledett művész ugyanaz a klasszis, mint *Jancsó, Fábri, Makk* vagy *Szabó*. Talán még nem késő fejet hajtunkunk előtte! S e tisztelgésre nekünk, bajaiaknak, több okunk van, mint bárkinek ebben a csorba hazában.

Majdnem a szomszédban született, Zomborban, amely már akkor csak félig-meddig volt Magyarország, s aztán Baja hosszú itt-tartózkodások színtereként játszott szerepet az életében, lévén, hogy itt éltek a nagyszülei. Jól ismerte a várost, és ami-

Az Aranyársarkány bajai forgatási jelenete.

kor ezt választotta a *Pacsirta* és az *Aranysárkány* forgatásának színteréül, nagyon tudatosan tette. A két Kosztolányi-regény Sárszezen játszódik, de jól tudjuk, hogy a költött név Szabadkát, a történelmi Magyarország harmadik legnagyobb lélekszámú városát takarja, ahol az író született, és ahonnan az élményeit hozta.

„Az én filmjeim Sárszege azonban nem csupán kényszerű magalkuvásból Baja; e városhoz fűződnek legfontosabb gyermekkori emlékeim” – vallja a rendező egy interjúban. Hol is találhatta volna meg másutt azt a bácskai világot városépítészeti miliőben, hangulatban, néprajzi sokszínűségben, mint itt, ahol minden utcafordulót ismert, s az itt élő emberek gesztusai sem voltak idegenek számára.

Életre szóló élményem, ahogy 1963 egy augusztusi féléljszakáján keresztül figyelhettem, hogyan dolgozik. Ott ácsorogtam sokadmagammal a kordon mögött, a városháza sarkán, amikor a *Pacsirta*-ból azt a jelenetet forgatta, amelyben Vajkay tanácsos (*Páger Antal* játszotta a szerepet) a nagy kártyacsatát követően végigfut a főutcán, azaz a mai Eötvös utcán, s mulatótársai (*Darvas Iván* mint Füzesi Feri, *Bessenyei Ferenc* mint részeges latintanár, *Szendrő József* az orvos megszemélyesítőjeként és mások) szaladnak utána. A kompánia azon a sarkon áll meg, ahol ma a CBA-üzlet található. „Fekete Géza Orvosi Műszerkereskedése”, hirdette a tábla a kirakat fölött, s az üveg mögött a „bábu”, amelynek szívébe kell Füzesi Ferinek lőnie Vajkay kívánsága szerint. A délelőtti bábészködés során már láttuk, hogy a díszletezők és a berendezők miként varázsolják át a városközpontot feliratokkal, takarásokkal 20. század eleji formára. Többszörös metamorfózis révén így lett Szabadkából Sárszeg, Sárszegről Baja, majd a 60-as évek Sugovica-parti világából a századelő divatjára átsminkelt bácskai város, hogy a teremtő művész számára megfelelő hátteret adjon.

Nem hallottuk, bezsúfolódván a városháza közbe, hogy mi nem tetszett Ranódynak a fentebb említett éjszakai futás jelenetében, csak azt láttuk, hogy az ötödször megismételt felvétel után Szendrő József – kövér ember lévén – élénken tiltakozik az újabb ismétlés ellen. De hát ilyen a rendezői perfekcionizmus. Ha valami nem klap-

Ranódy László (jobbra) Latinovits Zoltánnal forgatás közben

Forrás: fortepan.hu

pol, ismételni kell. Pedig Ranódy igazán nem volt rendező-diktátor. Értett a színeszek nyelvén. Gyerekszereplőt vezetni senki nem tudott úgy, mint ő. *Tóth Laci* Nyilas Misiként San Franciscóban, *Czinkóczi Zsuzsi* Árvácskaként Karlovy Varyban kapott színészi díjat. S ne hallgassuk el: Páger Antal a legjobb színészi alakításért kapott Cannes-ban Arany Pálmát.

Ranódy Baja iránti szeretete nem csak ebben a két Kosztolányi-adaptációban fejeződött ki. 1968-ban visszatért a városba a legzseniálisabb magyar operatőr, *Tóth János* társaságában, és elkészítették *Bajai mozaik* című, 13 perces rövidfilmjüket. (Megnézhető az interneten, sajnos nem egész 10 percre csonkított változatban.) Ez volt egyébként a rendező egyetlen kisfilmje. Jelentőségét mutatja, hogy a szöveg nélküli alkotáshoz a zenét *Durkó Zsolt* komponálta. A főcím alatt inzerten, a rendező kézírásával, mintha szerelmi vallomás lenne, ez áll: „gyermekkorom varázslatos városának”.

Nem afféle idegenforgalmi promófilm ez, és nem is *Borbás Marcsi*-féle negéd! (Isten őrizz, hogy bántani akarjam a kitűnő riportert, aki hozzám hasonlóan – hadd lopjam el *Fejes Endre* jelzőjét – az ezerszer áldott III. Béla Gimnáziumban maturált!) Ez valami más! Olyan, amilyenre a mozgókép csak kivételes esetben képes: megmutatja a város lelkét.

A *Bajai mozaik* különös klipkavalkád. Múlt és jelen bonyolult, de jól áttekinthető egymásba játszatásában tárul fel benne

a város és lakói szimbiózisa, régiek és újnak szükségszerű egymásra utaltsága, a hangulatok és érzelmek ezerszínű játéka. Nem tudom máshogy szavakba foglalni: az a bácskai szellem van jelen benne, amelyet én is elmúlhatatlan ajándékként hordozok azóta is, hogy elkerültem a városból.

S aztán az utolsó, a városnak tett gesztus: a Babits-kisregényből forgatott *Hat holdas rózsakert* című tévéfilm, amelyről tudjuk, hogy bajai élmények alapján született. A költő 1905 szeptemberétől a ciszterek gimnáziumában tanított, a Petőfi utca 56-ban lakott albréletben, de az új tanévet már Szegeden kezdte. A kisregény főhősének, Gruber Francinak a modellje ő maga volt, aki majdnem alámerült egy kilátástalan házasság örvényébe.

Amennyire tudom, 2007. június 6-án tisztelgett utoljára a város rangos rendezvényen Ranódy László emléke előtt. E napon a Duna Szálló konferenciatermében levetítették a *Pacsirtát*. Az alkalom azért volt különleges, mert *Schmidt Toncsi* (az ő neve így él a város emlékezetében) közbenjárására (ahogy az a *Hírtér* egykori számában olvasható) jelen volt a rendezvényen *Nagy Anna* és *Törőcsik Mari*, a film két szereplője.

Most, megkésve bár, de még elég közel a rendező 100. születésnapjához, emlékezzünk rá e tisztelgő írással! Büszkén vallhatjuk, hogy Ranódy László Baja város kulturális örökségének elidegeníthetetlen, értékes része. ■

Hedonizmus – meséljenek helyettem a receptek!

Szünder Dezső

■ Ezen sorok írásakor, ha nem is jutottunk túl a koronavírus-járvány okozta problémákon, talán elkezdhetünk bízni abban, hogy kifelé haladunk belőlük. A meghozott korlátozásokat enyhítették, az élet, ha lassan is, de kezd visszatérni a megszokott kerékvágásba. Illetve nem teljesen, hiszen már semmi nem lesz olyan, mint volt 2020 márciusa előtt, de a mindennapjaink sokkal élhetőbbek lesznek, mint az elmúlt két hónapban.

Volt írás a válsághelyzetben alkalmazható takarékos, okos konyháról, most következzen ennek szöges ellentéte! Erre a hónapra tartalmaz, nem túl könnyed fogásokkal és egy különleges desszerttel készültem. A történet helyett ebben a számban meséljenek helyettem tehát a receptek! Ezeket akár két-három hétre is be lehet osztani, nem feltétlenül szükséges két nap alatt elkészíteni.

Cukorborsó-főzelék marhahúsból készült fasírttal

2 fő részére vegyünk 50-60 dkg cukorborsót a zöldségesnél, és fejsük ki. Alternatív, egész évben alkalmazható módszerként használjunk 25-30 dkg fagyasztott, jó minőségű zöldséget. Alig 0,5 dl vízben, fedő alatt, kis sóval együtt pároljuk puhára. Vegyük ki a felét, még forrón turmixoljuk össze, öntsük vissza az edénybe. Vágjunk apróra 3-4 szál mentáról leszedett levelet, keverjük a főzelékbe, lötyintünk hozzá egy gondolatnyi zsíros tejszínt. Állítsuk be a sűrűségét kevés vízzel, kóstoljuk meg, sózzunk rajta, ha szükséges, tekerjük rá kevés borsot.

25-30 dkg darált marhahúshoz tegyünk 1 nyers tojást, egy szelet tejben áztatott, majd alaposan kinyomkodott kenyeret, sózzuk, borsozzuk, szórjuk meg őrölt pirospaprikával. Tegyük bele még egy apróra vágott fokhagymagerezdet, 0,5 db apróra vágott vörshagymát és 0,5 csokor petrezselymet, szintén aprítva. Alaposan gyúrjuk össze, formáljunk belőle gombócokat, majd lapítsuk le kissé két kezünk között. Süssük ki olajban, vagy tegyük egy kiolajozott tepsire, spricceljük meg a tetejét olajjal. Süssük alufóliával letakarva 20 percet 180 °C-on, majd újabb 20 percet alufólia nélkül. Tálaljuk a borsófőzelékkel és egy pohár friss, tavaszi, könnyed fehérborral.

Kakaspörkölt túrós csuszán

Ez az étel két igen tartalmas fogás „házasítása”. Bármelyik megállja önmagában is a helyét, különösen a túrós csusza, hiszen a pörköltöz ha nem is tésztát, de valamilyen köretet mindenképpen szoktunk fogyasztani.

A kakaspörköltöz válasszunk ki egy 3,5-4 kg súlyú kakast. Ha sikerül, akkor legyen 2 éves. A fiatalabb példányok húsa még nem elég érett, az idősebbeké pedig hosszú főzési időt igényel. Az egész kakast vágjuk darabokra: comb, szárny, hát mell. A vastagabb, nagyobb húsdarabokat érdemes még két részre elvágni. A belsőségekkel együtt mossuk alaposan át. Kevés zsíron pirítsunk le 2 nagy darab vörshagymát, adjunk hozzá 2 darab felvágott, érett paradicsomot, 3-4 darab TV-paprikát és 1-2 darab csípős zöldpaprikát, melynek az ereit vágjuk ki, legalábbis ha nem szeretnénk végeredményként túl csípős pörköltet kapni. Vágjunk apróra 6-8 gerezd fokhagymát is, keverjük a zöldséges alapba. Ha már kellően összeestek a zöldségek, és kevés víz van rajtuk, szórjuk meg bőségesen csemege őrölt pirospaprikával. Tegyük az alapra a hús darabjait a belsőségek kivételével. Keverjük össze alaposan, hogy a húsdarabokat mindenhol befedje a zöldséges szaft. Öntsünk alá 0,5-1 liter vizet, esetleg 1 dl vörösbort, fedjük le, és a kakas korától függően főzzük 3-6 órát. Egy kétéves kakas kb. 3-3,5 óra alatt elkészül. A főzési idő utolsó egy órájában tegyük a belsőségeket is a kakashoz, ízesítsük sóval. Ha a hús puha, akkor vegyük le a fedőt, és a kívánt sűrűségűre forraljuk be nagy tűzön a pörköltet.

A túrós csuszához vásároljunk vagy készítsünk házilag csuszatésztát. 20 dkg mennyiségre lesz szükségünk 2-3 fő részére. Ne spagettit, szarvacskát és egyéb hasonló dolgokat szerezzünk be! Ezekből ugyanis nagyon finom túrós tészta lesz, de csusza sosem.

100 g kolozsvári szalonnát vágjunk nem túl apró darabokra, kevés olajon vagy zsíron, lassú tűzön olvasszuk ki. A sültszalonna-darabokat vegyük ki a serpenyőből, a visszamaradt olajon néhány perc alatt forgassuk át a kifőtt csuszatésztát. Dobjunk rá egy

gerezd szeletelt fokhagymát. Mehet bele a 25 dkg rögös túró, 25 dkg tejföl. Keverjük össze alaposan és készen is vagyunk. Tálaljuk nagyméretű lapostányéron, tegyük a tetejére még kevés túró, tejfölt igény szerint. Szórjuk a tetejére a kisült szalonna darabjait, hintsük meg kevés pirospaprikával. Halmozzuk a tetejére a kakaspörköltet. Nagy testű, villányi vörösbort kíséretében fogyasszuk.

Mille crêpe (a palacsinta és a francia klasszikus mille feuille – ezerleves – desszert ötvöze)

100 g lisztből, 2 nagy tojásból, 1 evőkanál vajból és 3 dl tejből készítsünk palacsintatésztát. Hagyjuk állni 30 percig, majd vajazott serpenyőben süssünk belőle 10-12 db, 22-24 cm átmérőjű, vékony palacsintát. Tartsuk melegen, amíg a krém elkészül. 250 g mascarponeból, 250 ml jéghideg, sűrű, zsíros tejszínből, 50 g cukorból és egy citrom héjából készítsünk robotgép segítségével krémet.

Ha túl sokáig verjük a masszát, akkor nagyon kemény lesz, nem fogjuk tudni rákenni a palacsintákra. Ebben az esetben kevés tejszínnel lazíthatunk az állagán, de ekkor már csak fakanállal keverjük bele óvatosan a folyékony tejszínt. Egy magas falú, 22-24 cm átmérőjű edény aljára terítsük le az első palacsintát, kenjük meg a krémmel, fedjük be a következő palacsintával. Addig ismételjük, míg a krém és a palacsinta el nem fogy, a tetejére krém kerüljön. Tegyük a hűtőbe legalább két órára vagy egy egész éjszakára. 115 g cukorból, 2 citrom levéből és 1 dl vízből főzzünk szirupot, tálaláskor ezzel locsoljuk meg a süteményünket. A palacsinták rétegezésekor bátran használjuk a fantáziánkat: a krém önmagában is megállja a helyét, ám nagyon feldobhatjuk, ha szeletelt, friss gyümölcsökkel díszítjük, gazdagítjuk. Jó étvágyat kívánok! ■

